

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III

LIU

C

29

NAPOLI

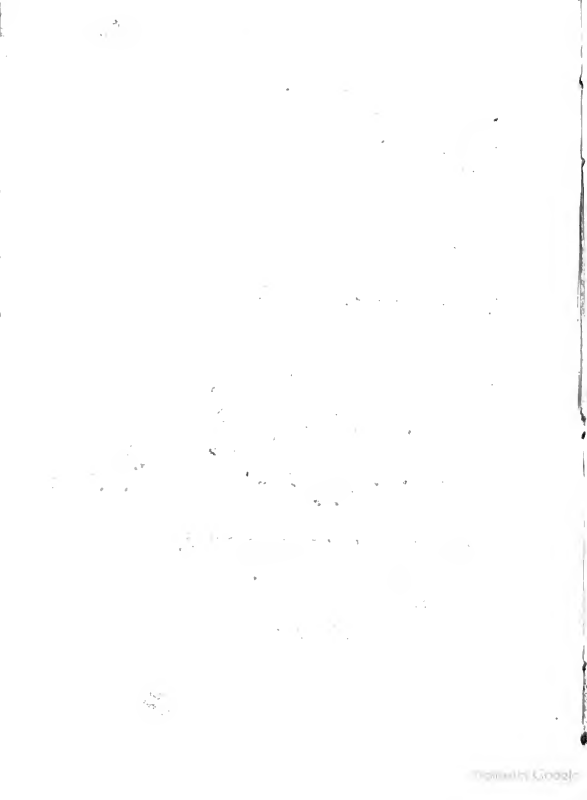
CASTRUCCI
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER. II.

LUGDUNI BATAVORUM.
EDITIO PRIMA.

---

elo el cc l.

CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico

LIBRI SECUNDI

A D

PHILIPPUM BORBONIUM

Parmensium, Placentinorum, & Guardistallensium Ducem, Ferdinandi Regis Hispaniarum, & Caroli Regis Neapolis & Siciliæ Fr.

PRÆFATIO.

VERELA illa
vetus, eorumque,
PHILIPPE DUX, *crebris usur-*

pata sermonibus, qui inani quadam antiquitatis specie commoti, fastidire praesentia consueverunt: interiisse jam apud nos praclarum olim genus hominum, atque virtutum; non magnopere me quidem unquam movit, qui multa veteribus concedens, non adimo nostris temporibus rerum gloriam maximarum; eandemque semper fuisse video humanae naturae conditionem, ut, licet optimum quidque rarissimum sit, nunquam tamen non extiterint singulares viri, atque omni laudis genere excellentes. Nam, ut alia omitteam, qui bellicis abundarent laudibus, aetate certe nostra non defuerunt. Federicus

quidem Borussiae Rex in Germania, Mauritius Saxo in Gallia, atque in Hispania Joannes Gagius digni sane existimari debent, qui cum illis Imperatoribus conferantur, quorum magnum est in Graecis, Romanisque literis nomen: Et multa sunt domi, militiaeque gesta ab Genuensibus hoc tempore, adeoque praecleara, ut vetus illa Italorum virtus, quam nimiam jam servitute oppressam eluxerant omnes, revocata ab illis in lucem, Et aucta etiam sit. Atqui, si ullum esse potest temporum discrimen, non in vetustatis, aut novitatis nomine, sed in eo positum est, quod fortunatiores ceteris aetates quaedam

*fuerint scriptores nactæ illustres ,
 qui eorum hominum , qui tum
 florebant , recteque factorum me-
 moriam scriptis commendatam
 suis , nullâ extingui oblivione vo-
 luerunt . Quò mihi vehementius
 ex nostris hominibus ii excitandi
 videntur , qui ingenio , doctrinâ-
 que præstant ; ut quoniam in
 nostram ætatem res inciderunt ,
 virique maxime memorabiles , ne
 tantum illius decus jacere patian-
 tur in tenebris , aut inconditis ,
 vel ineptis narrationibus illustrari
 putent . Historia enim , quæ ma-
 gistra vitæ appellatur , & poste-
 ritati maxime inserviat , oportet ;
 non quid actum tantummodo ,
 quove die sit , id ostendat , sed*

quo consilio , quâque ratione gestum sit , demonstrare debet ; neque sanae mentis posterì curabunt scire , ut eleganter accubuerit imperator , quove temporis puncto in urbem aliquam ovans introierit , sed quàm perite sententiam suam dixerit in concilio , aut strenue in acie dimicaverit . At verò his temporibus , qui rudia quadam monimenta copiose , diligenterque collecta atque annotata proferant laboriosi homines ; quorum industriam non contemno equidem , quippe quam posse historico utilem esse videam , sunt etiam multi ; qui autem historiam ita scribat , quemadmodum Thucydides , & Xenophon apud Gra-

cos, Sallustius, & Caesar apud Romanos, & ne nostros contempsisse videar, Macchiavellius, & Guicciardinius ornatè prudenterque scripserunt, reperietur fortasse nemo. Atque hujusce rei culpam nonnulli in principes transferunt, qui cum honesti, fortes videri malint, quam esse, illos scilicet extinctos vellent, quorum per literas, scribendique genus grave, & liberum sua vitia, detractis simulationum involucris, in oculis hominum, atque in celebritate versantur omnium gentium. Ego vero non tam principum iniquitatem, quam perversitatem accusaverim certorum hominum, qui congesta qua-

dam temere obtrudunt tanquam aliquod historicum opus perfectum, nihilque arroganter sane probant, nisi quod se assequi posse confidunt. Quibus non dubito, quin mirificus ~~in~~ architectus videatur, qui materiam, calcem, camenta convehat, perfectione operis neglecta. Sed horum perversitate iudicii illa paulatim monstra irrepperunt, ut alii in coacervandis publicis, privatisque tabulis atates contererent ipsas, seseque propterea magnos appellari historicos vellent; alii delectu verborum, ac sententiarum historiam fieri mendosorem crederent; alii denique de ipsorum veterum historicorum laude detrahere non dubitarent,

*cum dicerent , quod res gestas
 exornaverint , consiliaque Regum ,
 atque Imperatorum fusius expli-
 caverint , peccasse eos in historiâ
 vehementer , quos qui sequuntur ,
 ii sunt uni laudatissimi . Tam-
 etsi pudere illos arbitror sententia
 suâ , cum videant , eorum , qui
 ad illas ineptias abierint , scri-
 pta evanescere statim , vix ut ap-
 pareant ; eorum autem , qui ab
 optimorum historicorum vestigiis
 non recesserunt , posteritate ipsâ ,
 cui potissimum scribere debemus ,
 crescere , & confirmari . Me
 certe magis piget nobilissimorum
 auctorum gravitatem , & vim
 non esse in scribendo affecutum ,
 quam secutum esse pœniteat .*

*Quaquam ne conatus quidem
 ipse contemnendus est in maxi-
 mis praesertim rebus: Atque eo
 me minus instituti mei pœni-
 tere oportet, quòd grate, li-
 benterque intellexerim trans ma-
 re, transque alpes, quibus in lo-
 cis praeclarissima artes, ac disci-
 plina vehementius jam, quàm in
 earum quasi parente, atque al-
 trice quondam Italiâ ipsâ colun-
 tur, non reprehendi rationem scri-
 bendi meam; exemploque nostro
 experrecta esse hominum studia,
 qui majore profecto, quàm nos,
 ingenio, atque eruditione id ef-
 ficiant; ut, cum etas nostra re-
 rum gestarum gloriâ nullis vete-
 ribus cedat, pulcherrima etiam*

alicujus historiae laude cum illis
adequata esse videatur. Verum,
quod honos alit artes, om-
nesque ad ea potissimum perse-
quenda incenduntur, quibus ad
opes, atque ad honores premia
sunt constituta, eruditorum id-
circo hominum studiis accedat ne-
cesse est Principum liberalitas,
atque optimus in praeclaros au-
ctores animus. Magnificum est,
verèque regium eorum, quibus
imperes, utilitati servire; Ne-
que major ad populos, quam ex
rectè conscriptâ historiâ permanat
utilitas: Quae quidem historia dat
principibus regnandi, dat populis
praecepta parendi, propositisque vir-
tutum exemplis, & praesentes, &

posteros longe omnes excitat ad veram gloriam, qua magnorum est in genus hominum pervagata fama meritorum. An, cum sordido, atque humili cuique e plebe opes patere Principum debeant, quod non tam ipsorum, quam communes omnium sint; iis erunt occlusa, quorum literis, atque preceptis beata sunt civitates, ipsi clari Principes, ac potentes habentur? Si leviores artifices, quod corporis simulacra ignotis nota faciant, non vulgaribus dignos premiis summi Reges ducunt, quam benigne invitare; quam severe liberaliter decet eos, qui virtutem illustrium virorum scriptis exprimunt suis, & perutilis exempli

*imitatio posteris ut prodatur , di-
vino efficiunt ingenio ?*

*Quæ res , Vos , magis quàm
cateros commovere debet , o Cla-
rissimi B O R B O N I I P R I N -
C I P E S , quorum tam multe sunt
in Italiâ præsertim gesta res am-
ple , atque magnifica , ut earum
pati intercidere memoriam gra-
ve sit Vobis , Italica verò di-
gnitati iniquum , virtuti ipsi pro-
pe injuriosum futurum . Quis C A -
R O L I Neapolis , ac Sicilia Regis
fortitudinem ? Quis consilium ?
Quis tuum , P H I L I P P E
D U X , adversis , secundisque tem-
poribus eundem semper animum
non maxime celebrandum , ac
scriptione dignissimum judicet ?*

Me quidem de Italico bello scribentem, quod bellum atrox, & periculosum propter Te totum, atque abs Te fere totum gestum est, inaudita virtus rapiebat in admirationem sui. Videbam enim habuisse Te pueritia tempus extremum principium maximorum imperiorum, neque, cum assidue inter tela, ac cades versarere, cum frigore, cum calore saepe nimio vexabare, ullis unquam esse periculis deterritum, fractum incommodis; eundemque Te, qui toties hostium impetus pene puer fregeras, gloriamque viceras omnium Imperatorum, nunquam in victoria superbum, in bello crudelem fuisse intelligebam. Quae tua verò in

b ij

pace moderatio? Nam, cum fessis, atque exhaustis diutino bello provinciis, victores communi salutis consulere vellent, victi suae; necessario factum est, ut ea Tibi Italia pars obveniret, quae propter angustos fortasse fines non generi, non animo, non tuis certe rebus gestis par esset: neque in hac aut temporum, aut fortuna injuriâ quisquam Te marentem, lamentantemque vidit. Atque illam tamen Italia regionem haud Te vel ideo indignam existimaveris, quòd ELYSAM Matrem Tuam ediderit, Reginam excellenti animo, ac virtute praeitam. Quâ unâ commemoratâ laude, nihil de FARNESIIS consilio, manuque praestantibus ve-

teribus ejus provinciæ dominis ,
 nihil de urbium pulcritudine ,
 agrorum ubertate , civium inge-
 nio , quàm ad bonas artes pro-
 pensi , quàm exteris hospitales sint ,
 nihil , inquam , attinet dicere . Una
 enim illa inobscurare ceteras ejus
 regionis laudes , Tibique , PHI-
 LIPPE DUX , non ingratum
 asserre laborum , ac periculorum
 fructum videtur . Sed hos ipsos
 labores , hæc pericula , virtutes il-
 las gravi , & copiosâ aliquâ hi-
 storia non enarrare indignum sane
 est , atque ab Italicorum ingenio-
 rum præstantiâ alienum ; cum præ-
 fertim tanti Principis adventu Ita-
 liam ipsam otio , ut vera fatea-
 mur , languentem turpissima , atque
 in mores abeuntem barbarorum spes

sit, commotam jam CAROLI Fratris Tui Regno sapientissimo, & invicto etiam Genuensium exemplo, revocari aliquando posse ad optimas illas artes domi, forisque recolendas, quarum studio eluxit illa quondam, veluti divinum aliquod lumen. Equidem, PHILIPPE DUX, quanquam neque usu satis, & ingenio parum possim, nolui tamen in tam abundanti rerum abs Te gestarum materiâ ipse mihi deesse. Itaque secundum hunc Commentariorum meorum de bello Italico librum conscribere, Tibique conscriptum jure, ac merito dicare non dubitavi; neque putavi, aut repudiaturum Te, qui res ad scriben-

*dum maximas adhibuisses , scrip-
toris patrocinium ; aut , cum
alii sive cessarent , sive scribere
non auderent , sedulitatem no-
stram inutilem cuiquam , vel in-
vidiosam fore .*

Εἴς ὧν σπουδῇ, καλλίστην παιδείαν ἠζητέει πρὸς
ἀληθινὴν βίην τὴν ἐν τῇ πραγματικῇ Ἱστορίᾳ περὶ-
γυνημένην ἐμπειρίαν. Μοῦν γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ
παντὶς καιρῷ καὶ σφιδάσει κριτὰς ἀληθινὰς ἀποτελεῖ
τὰς βελτίους.

Πολυβίος. Ἱστορ. Βιβλ. α.

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER SECUNDUS.

ADVENTU PHILIPPI Gal-
lorumque in Cisalpinam
Galliam, Gagique aucto
exercitu auxiliaribus Ge-
nuensium copiis, Austriaci, qui ad
equitum peditumque millia erant xv.
magnum in timorem perveniunt, ne,
congregi tam impari numero si co-
gantur,

gantur, desperatis rebus, Italiam dimittere omnem necesse habeant. Rex autem Sardiniae, cujus maxime res agebatur, animo valde laborabat, ut ab imminente sese periculo eriperet. Illi erat certissimum omnia prius experiri, quàm Philippum Hispani Regis F. Neapolitani Fr. habere magnum in Italiâ imperii æmulum, & finitimum. Itaque socios suos de auxiliis Germanos, de pecuniâ Britannos adhortari per literas, nunciosque non desistit: quorum alteri Borusco, alteri domestico bello (quod Carolus Odoardus Stuartius Româ improvise profectus, & Stuartianis in minori Britannia partibus excitatis incredibili animi magnitudine gerebat) implicati quòd essent, non multum adjuvabant. At ille acris animi, magnique Vir delectum nihilominus habere

bere perseverat inclinatione temporum, ac fortunæ non deterritus: pecunias cogit: oppida firmat: quas habet numero millium vix duodeviginti copias contrahit. Locum castris deligit, ut diximus, naturâ loci manuque munitissimum. Munitissimas item Alexandriæ, ac Dertonæ arces progredientibus opponere Borboniis constituit. Scribit Sculemburgio, quoniam, disjectâ manu, pares esse nequeant, ad se ut quamprimum veniat: contractis copiis, occupatisque regionibus, e quibus repugnare possint, Borboniorum tardari impetum, & temporis expectari opportunitatem posse.

Sculemburgius erat eo tempore ad Ripaltam, & qui jam ante sibi timens, adjungi Regi Sardiniaë vehementer cuperet, multò celerius, his literis acceptis, ad eum properavit,

A 2 &

4 DE BELLO ITALICO,
&, conjunctis copiis, non longe ab
eo loco, ubi Tanarus in Padum in-
fluit, ad Augustam Batienorum con-
fedit. Lævum ipse, Rex Sardiniae
dextrum castrorum latus obtinebat:
quorum erat ejusmodi situs, ut po-
sita locis fructuosissimis omnium re-
rum abundarent copiâ, & flumini-
bus munirentur iisdem, quibus con-
tinebantur. Quocumque autem Bor-
bonii irruerent, sive Alexandriam,
sive Derthonam, quæ non multum
a castris aberant, oppugnare vellent,
facile erat Regi, Sculemburgioque
ex tam propinquis castris in utram-
que partem subsidio accurrere, at-
que oppugnationem repentino, si
opus esset, incurſu disturbare. Illi
pontes in Tanaro, Padoque effece-
rant duos. Hos magnis operibus,
ac præſidiis firmaverant. Ex his le-
vis.

LIBER SECUNDUS. 5

vis armaturæ pedites equitesque emittebant, qui latius vagarentur, vias obsiderent, commeatus nostros, & pabulatores interciperent. His rebus transalpina auxilia expectare, & bellum in hyemem ducere cogitabant; quo tempore plures posse rem casus recipere sperabant.

Gagius, communito Gavio, quo in oppido omnem belli, ut antea dictum est, apparatus, ægroque deponeret, ejusque oppidi arce Præfecto Laurentio Imperiali traditâ, qui eam cum Varennensi de exercitu. Genuensi cohorte, & Carosium item tueretur, discedendum inde, ulteriusque sibi progrediendum existimavit. Itaque rei frumentariæ provideri, vecturas civitatibus describi, castrenses atque obsidionales machinas supportari mandat. Militum contentiones, quæ in exercitu:

6 DE BELLO ITALICO ,
citu ex tot nationibus , generibusque
hominum variis conflato interdum
suboriebantur , severiori coercet edicto ,
ut nequis sese veteranus tyroni , Hi-
spanus Genuensi , Neapolitanove in-
tolerantiùs miles præferret . Hortatur ,
ut , depositis inanibus æmulationum
studiis , unâ omnes mente bello ser-
viant ; neque se in milite verbo-
rum arrogantiam , sed virtutis lauda-
re præstantiam dicit . Vievillæum
legatum commeatum explicandorum
causâ jam ante Novas missum revo-
cat , eundem , aliquot Novis præsi-
dio cohortibus relictis , cum parte ,
quam habet , copiarum explorare iter ,
primoque agmini præesse jubet . Ipse
cum reliquo exercitu subsequitur ; &
secundùm Lemurem amnem iter fa-
ciens , Capriatam eodem die venit .
Quò cum venisset , castra in satis am-
plà

plâ planicie facit , quæ usque ad Predosam Alexandrini agri vicum porrigebantur . Ea venit in castra Ligustica Genuensis exercitus legio . Hujus legionis Centuriones , qui Protribunorum mil. loco mererent , Cives erant ex nobilitate parato omnes animo ad quodcumque pro Reip. dignitate periculum subeundum . Ibi verò Gagius cognoscit ab Rege Sardinia in una castra receptum Sculemburgium . Cui quidem si nihil esset spatii datum ad sese cum Rege conjungendum , & , Capriatâ posthabita , si statim ab Gavio nihil moratus ad Julianum pagum rectâ Gagius contendisset , existimabant plerique , futurum fortasse , ut ferme in ipso bellum initio finiretur . Nam Sculemburgius , præoccupatis ab Gagio viis , neque facilem ad Regem accessum ,
neque

8 DE BELLO ITALICO ,
neque tutum habebat receptum , &
cogebatur , ut numero , animoque
inferior multo nostris , alienissimo
tempore , longe ab Rege Sardiniae
abductus dimicare , aut Iriam Tici-
numque oppida versus , receptum pa-
rare fugae similem . Quo in receptu ,
imminentibus praesertim Gagianis , &
Regem Sardiniae demorante Philippo ,
magna ipsi militum , atque omnium
fortasse rerum jactura facienda erat .
Simili ratione Rex Sardiniae cum au-
xilio Sculemburgii nudatus , neque per
se impari numero Philippo , Gallisque
irruentibus obviam ire , neque suis
se castris tenere , ne a multitudine
nostrorum intercluderetur , posset , co-
actus esset , aut tenuissimâ victoriae spe
de imperio ac salute uno praelio de-
certare , aut insigni cum detrimento
Alexandrinum & Dertonensem agros
dimit-

dimittere, & Augustam usque Taurinorum profugere : quod utrumque certissimam perniciem afferebat ei, qui neque firmum, neque amplum haberet exercitum, eoque exercitu fortunas omnes contineri suas videret. Ita Sculemburgio mora Gagii, Regi Sardiniae Sculemburgii celeritas salutem attulit.

Interim ex omni fere eâ regione, quæ cis Tanarum est, Bormiamque amnem attingit, legati ad Philippum veniunt, suorum qui excellens studium profiteantur, polliceanturque omnia facturos quæcumque imperaverit. Imperat jumenta. Illi undique conquisita adducunt in castra. Quæ res maxime fuit opportuna. Nam pestilentia late serpens in Subalpinis, & per Cisalpinam vulgata Galliam, boves ferè omnes morbo tentaverat,

B

atque

10 DE BELLO ITALICO,
atque absumpserat, adeo ut necessa-
riis ab rebus, raris subvectionibus,
laboraretur. Eâdem itenr de causâ,
ne carne milites vescerentur pestilenti,
edici placuit, ut mercatori, calonive
ejusmodi pecus sine certâ cautione
vendere in castris ne liceret, capitis
penâ iis, qui non paruerint, con-
stitutâ. Sed Philippus prosperis elatus
rebus, & secundissimâ populorum vo-
luntate, paulo longius procedit; ca-
straque metari ad locum jubet, qui
Serfellus appellatur, ab Alexandria
longe millia passuum vii.

Gagius quoque viii. omnino
dies ad Capriatam commoratus, Bo-
scum proficiscitur, Alexandrini item
agri vicum non ignobilem; & quàm
proximè potest, Philippi castris castra
ponit. Castrorum propinquitate in-
vitati, & dignitate hominis admoniti
Dux

Dux Mutinensium, Gagiisque, & Brignolius-Salius Philippum conveniunt, eique de suo in Cisalpinam Galliam adventu gratulantur. Philippus item Gagiani exercitus visendi causâ, prosequentibus compluribus legatis, ducibusque, quo in numero erat Malibojus Gallicæ militiæ Magister, & Gallorum in Italiâ Imperator, nostra venit in castra. Producto exercitu per omnes adequitat ordines. Genuensium copiarum robur, atque ordinem maxime admiratur; & Brignolium-Salium summum earum Præfectum, qui aderat, intuens: est verò, inquit Brignoli, causa, cur meo nomine Reip. gratias per literas agas singularibus verbis, quòd Borbonias partes præclaro sane, & firmo exercitu juverit. Philippi aspectu fit maxima inter milites gratulatio, omnium-

12 DE BELLO ITALICO,
que animi ad lætitiā, ardoremque
pugnandi excitantur. Spes augetur
victoriæ. Itaque concilium statim ad-
vocatur. Quo in concilio cum deli-
beraretur, Alexandriam oppugnari pla-
ceret, an Dertonam, res in contro-
versiam deducitur.

Gagius oppugnandam Alexan-
driam censebat, neque tantum in
Dertonâ captâ præsidii, quantum in
Alexandriâ expugnatâ & præsidii, &
opportunitatis esse existimabat. Der-
tonâ captâ, quæ devia quodammo-
do sit, nihil fere profici: non loco
hostem moveri, non denique prohi-
beri, quin, ut sæpe jam fecerit, li-
berè, atque audacter in Genuensem
usque provinciam prædabundus excur-
rât, commeatusque intercipiat, qui
ex eâ ad nos provinciâ abundè sup-
portantur: exercitum verò nostrum
atu

aut distrahi magnâ submissâ manu, quæ commeatus expediat, vel commeatibus impeditis rerum inopiâ necessariorum premi. At verò in Alexandria firmissimum nostris ad omnem belli fortunam præsidium constitui; ejusque arce expugnatâ, & commeatus explicari, & Genuenses defendi, & hostem non modo cohiberi, sed eo etiam compelli, ut salutem suam aut ancipiti prælio committat, aut fugâ petat longissimâ: non Casale, Hastamque Pompejam, Forumve Fulvii tanti esse, ut, amissâ Alexandria, fugientibus tutæ, victoribus difficiles possint videri: Derionam ipsam Alexandrinæ arcis casum facile consecuturam: neque quicquam interesse ipsosne Austriacos, Regemve Sardinia profligent, sine quo Rege vigere Austriaci in Italiâ nequeant.

14 DE BELLO ITALICO,
queant. Quod si necessitate, ac desperatione compulsus prælio velit decertare, tum verò intellecturum Sardiniae Regem, quid cum Austriacis, Subalpinisque suis collati invicti Galli, atque Hispani exercitissimi in armis, quidque Italicæ virtutis vindices Neapolitani, & Genuenses valeant; qui, ut cæteris rebus inferiores sint, multitudine certe obruere hostem possunt. Tametsi non tam hostem verendum, qui multis jam rebus, sui timoris signa miserit, quàm anni tempus: adesse enim jam, atque appropinquare Autumnum; quo tempore cum maximi accendant imbres, viæque omnes in Cisalpinâ præsertim Galliâ deterimæ fiant, quis fatigatum pluviâ militem continenti insuper labore conficiat? Quis in tantâ proluvie aggerem extruere, tormenta promovere, arcem

arcem denique tentare audeat opere,
 & præsidio munitissimam; quæ Ta-
 naro præterea non mediocri certe al-
 luitur amne, in eâque regione sita
 est, ubi suffosso solo iii. in altitu-
 dinem pedum aqua abundat statim,
 atque effluit? Proinde, dum tranquil-
 litas esset, dum vires integræ militum,
 oppugnandam esse Alexandriam, cujus
 tanta est opportunitas, dici ut possit,
 eâ in potestatem redactâ, bellum esse
 prope confectum. Malibojus contra;
 eo se minus dubitare dicebat, quin
 Alexandrinæ arcis oppugnatio sepo-
 nenda modo esset, quod eas res,
 quas Hispanorum imperator comme-
 morasset, ipse quoque perspiceret; in-
 telligeretque non minori, quàm lx. die-
 rum spatio validissimam expugnari ar-
 cem posse, præsertim quam succin-
 ctam esse Regis Sardinæ, atque Au-
 stria-

16 DE BELLO ITALICO,
striacorum exercitibus videat : sibi
etiam persuaderi non multum inde
ad reliquas administrandas res super-
futurum temporis; sed eâ ipsâ re ad-
moneri, quo diligentius multo pro-
spiciat, ne diutinæ oppugnationis morâ
implicati, cæteris nostri rebus exclu-
dantur, neve interea hostes, oppor-
tunitate aliquâ datâ, confirmentur.
Quid verò, inquit, proficimus, si
in difficillimâ statim oppugnatione of-
fendimus? infectâque tandem re di-
scedere cogimur? An non plerumque
accidit in bello, ut parvulis ex causis
magna repente existant incommoda?
Et, incommodo accepto, si belli ini-
tium ducatur a clade, atque ignomi-
niâ, quo tandem milites ardore deinceps
animorum, quâ fiduciâ vincendi
futuros putatis? Quod fore omen
reliquorum, si male priora proceffe-
rint?

rint? ac jam, ut omnia cedant secunda, nihil hominum, nihil fortunæ vitio peccetur, nullosne crebris hostium eruptionibus, ignibusque milites absumi? nullos tædio laborum, periculorumque dilabi existimatis? Quò verò tunc mancum jam, & debilem, hyeme adventante maximâ, adducemus exercitum? Num, Alexandria captâ, reliqui præterea est nihil, quod agendum sit? Non Dertona ipsa recipienda? Non pacandi Insubres? Non Mediolani arx? Non Forum expugnandum Jutuntorum? Ideone alpes superavimus, ideo maximos comparavimus exercitus, eosque tanto com meatu, & molimento contraximus, ut Philippo Gallorum Regis Genero, cui Cisalpina omnis late Gallia non sufficit, unum tot rebus quærat oppidum, eoque oppido imperii ejus

C

ampli-

18 DE BELLO ITALICO,
amplitudo circumscribatur? Quare, ne
tantus ad maxima, superbissimo de-
lectu, collectus exercitus circa unius
arcis mœnia consenescat, omittamus
Alexandriam, quæ difficilem habet,
& longinquam oppugnationem; ac
Dertonam potius oppugnemus, quæ
neque militum nostrorum vires diffi-
cultate oppugnationis atteret, neque
diuturnitate morabitur. Quod verò
ad commeatus explicandos, & Ge-
nuenses tutandos attinet, non est, cur
simus de commeatibus nimium solli-
citi, cum tantum equitatu valeamus;
neque video, quare ab iis hostibus
tantopere Genuenses timeant, quos
adventu nostro timere vehementer, &
latitare vident. His in utramque par-
tem disputatis, cum a Gagio nihilo-
minus, atque ab Hispanis, & Ge-
nuensibus, qui concilio intererant,
acri-

acriter resisteretur : oppugnate, inquit, Alexandriam, si ita vultis, Malibojus, & id commotiore vultu, ut excan-
descere videretur : mihi quidem cer-
tum est, inquit, totâ hâc ab oppu-
gnatione tamdiu abesse cum meis,
Rex dum rescribat . Daturum enim
se ad Regem literas, quodque ille in
hanc rem imperavisset, id se factu-
rum pronunciaverat . Quæ oratio cum
instituta esse videretur extrahendi tem-
poris causâ, commodius multò Gægius
duxit dare manus, quàm altercando,
expectandoque diem ex die ducere,
& bello opportunissimum terere tem-
pus . Itaque superavit sententia Mali-
boji, etiam quòd ei Philippus acces-
serat, qui Regis Philippi patris insti-
tuto, ingenioque suo gallicis studebat
rebus, quòdque ad Gallos redire sum-
ma rerum, & consiliorum videbatur .

Namque Hispanis ab Philippo Rege datum erat in mandatis diligenter, a Gallorum sententiâ ne recederent, quorum opibus, atque auxiliis ad Italicum bellum uti se posse arbitrabatur. At Galli, qui Hispanorum conjunctione satis habebant distrahere in Italiam Austriacorum vires, ne tantum in Germaniâ valerent, non tam enixe favebant, & cupiebant Hispanis, quàm videri volebant; vel invidiâ, communi humanæ gentis vitio, quòd suæ detractum potentiæ crederent quidquid accessisset alienæ; vel timore quodam permoti, ne potentiores Hispani facti consilium sibi caperent separatim, neu pacis bellicque conditiones ab se latas contumacius abnuerent, quàm pati homines possent, qui omnia ad arbitrium, atque utilitatem referrent suam.

Con-

Concilio dimisso, Philippus ab Serfello, Gagius a Bosco profecti, diverso uterque ab Alexandria itinere, quò primum contendisse videbantur; Philippus non longe a Bosco ad Frigariolum, Gagius ad Julianum pagum, eumque locum, qui Garofolorum turris appellatur, qui locus abest a Dertonâ circiter millia passuum iii., castra ponunt. Mittitur Marchio Castellarensis, Philippi legatus, qui ab Novis, Gaviisque oppidis tormenta, reliquasque res, ad oppugnationem quæ pertinent, iisque in oppidis Genuâ opportunè submissæ asservabantur, ad exercitum confestim deducendas curet. Evocatur Pincaronius Præfectus Fabrûm, qui ex nostris prope Mutinam castris, ut antea cognitum est, missus ab Gagio fuerat cum hominum millibus v. præsidio
tor-

22 DE BELLO ITALICO,
tormentis, impedimentisque illius exercitus. Atque iis Pincaronius in naves impositis, quæ Genuam mari deferrentur, ipse cum expedito agmine terrâ progressus, & impetrato ab Etruscis, qui seu vim veriti, seu nullis impliciti partibus quiescebant, transitu; & hostibus, qui ut ei Lunensem in agrum descendenti in itinere occurrerent Vectio duce properaverant, summâ vitatis celeritate, Rapallum tandem pervenerat, oppidum Genuensium in litore positum ad orientem, atque ab Genuâ circiter millia passuum xx. Atque inde evocatur, qui Dertonæ ad oppugnationem tormentis, operibusque præsit. Castra Gagii ad Garofolorum turrim, ut diximus, posita communiuntur. In ea suas transferre copias Philippus constituit. Perpetuæ fossæ, quibus om-

omnia fere castra cingantur, perduntur, atque aqua ex flumine derivata complentur. Id hoc consilio, quoniam planissimo in loco explicata necessario, atque essent obversa ad hostem castra, ut si ea ille, Gagianis in Dertonensi oppugnatione occupatis, tentare auderet, ejusmodi difficultatibus abstereretur: Philippi autem milites, equitesque, & propugnare facilius, & aquari commodius possent. His constitutis rebus, Dux Mutinensium, Gagiisque, & Malibojus cum peditatus, & equitatus parte profiscuntur ad castra hostium exploranda Tanarum, Padumque versus. Loci naturam, & situm perspiciunt castrorum. Salæo in itinere pago expugnato, nonnullisque exceptis, & interfectis hostibus, in quos imprudentes, & dispersos offenderant, in sua sese castra recipiunt. At

At Sardinia^x Rex Alexandria^x vehementer timebat, quòd eò nos iter habere primis diebus cognoverat, valdeque perturbabatur, ne propugnaculo imperii sui firmissimo spoliaretur. Itaque cohortes aliquot subsidio in arcem submittit. Præfectum per literas admonet, nihil reliqui ad defensionem faciat: docet in eâ arce unum totius imperii sui ab eâ parte auxilium positum esse: hortatur denique, ut fidem, & virtutem ad extremum usque spiritum retineat. Ipse tametsi totis dimicare copiis non constituerat, ne, suorum robore amisso, sociis, hostibusque, victus victorque opportunus ad injuriam foret, tamen educto identidem exercitu, instructisque ordinibus sese ostentabat in armis; atque Alexandria^m potissimum respiciebat, ut oppugnationis tempore,

si

si accidat, & præfidiariis cum spe imminentis subsidii studium propugnandi accederet, & nostris eâdem de causâ spes discederet arcis potiundæ.

Interim Genuenses fidei, & sociorum non obliti, Escerium castrorum Præfectum, qui rei militaris peritissimus habebatur, & bello Pannico ordinem apud Germanos duxerat, cum ii. hominum millibus, qui x. millium ex fœdere numerum expleant, ad Gagium in castra contendere jubent. Gagus ab Juliano dextrâ progressus, flexuoso magis quàm longo itinere Vighitiolum venit: qui locus est ultra Dertonam circiter milia passuum ii. Eodem, uti constitutum erat, tempore a Frigariolo profectus in iisdem ad Julianum castris, unde Gagus discesserat, Philippus

D con-

confedit, equitesque, ne longius a castris progredierentur, plurimorum dierum pabulum habere convectum iussit. Ita media erat inter duos exercitus Dertona: neque hi tam longe inter se distabant, ut alter alteri auxilium ferre non posset. Officia Philippus, & Gagius partiuntur inter se. Gagius Dertonam oppugnet; Philippus contra hostes consistat, nequa illorum possit irruptio oppugnationi moram, militibusve in opere occupatis inferre periculum.

Captâ, ut diximus, Serravallis arce, eâdemque Genuensibus ex fœdere attributâ, ad eum locum publicè ex S. C. recipiendum Brignolius-Salius profectus erat. Castronovo præterea, Iriâque, reliquisque omnibus circum Dertonam vicis, agrisque in potestatem redactis, & jam advectis
a Ca-

a Castellarenſi tormentis, cum nihil eſſet, objectis ab eâ parte Philippi caſtris, a Rege Sardinæ, Sculemburgioque timendum, cum etiam confirmatioꝝ eſſet, aucto noſtrorum numero, & frequentior ad opera milles; propterea quod, paucis amiſſis, Seuius cum ſuis ab expugnatâ Serravalle Gagii redierat in caſtra; cum item recentia ab Genuenſibus auxilia, & quæ cum Pincaronio iter per Etruriam fecerant, adventare prope diem copiæ dicerentur; opportuniſſimis rebus omnibus, & Trib. mil. militarique architecto de exercitu Hiſpano Jacobo Sicrio uſus, homine ad uſum ac diſciplinam belli perito, Dertonam oppugnare Gagius inſtituit.

Ipfum erat oppidum in ſatis edito colle poſitum antiquitus, eoꝛque

D 2 deduc-

deducta fuisse dicitur colonia civium Romanorum, quæ Ligures, Insubresque coereret. Eversum, deletumque multis sæculis post a Friderico Ahenobarbo ob egregiam erga Mediolanenses fidem, Mediolanenses æquam sequuti regionem ad infimum collem publicè restituerunt, ut eadem urbs diruta, restitutaque socialis utrimque fidei documentum esset. Oppido nunc insidet arx in colle sita, ubi vetus fuisse oppidum dicitur; eaque duplici opere, & loci naturâ munita, difficilem habere videtur oppugnationem. Nam & novas quasdam munitiones ex stramentis, ac virgultis aggere constratis in circuitu adjecerat Sardinæ Rex, & ipsa habet arx adscensum undique, præterquam a collibus, arduum. Quæ enim parte in orientem spectat, colles sunt pari fere altitudinis fastigio, qui

qui ab Apennino initium ducunt, paulatimque ad planitiem redeunt, quæ est a septentrionibus propter viam Mediolanensem, in eâque planitie sub ipsis collium radicibus opera Borbonii sua instituerant; quæ quidem opera non longius aberant ab oppido, quàm quo adjici jaculum posset. Tametsi autem ex arce, atque ex propugnaculo portæ, quæ appellatur Iria, omni telorum, igniumque missilium genere nostri fatigaretur, opus perfecerant tamen; constitutisque tormentis .vii. muri partem eam, quæ a portâ Iriâ ad mœnium angulum inter septentriones, atque ortum solis pertingit, labefactare cœperant. Quo malo perterriti oppidani, cum sese in arcem præfidiarii omnes recepissent, celeriter mittunt, qui urbem Gagio dedant, sese-

30 DE BELLO ITALICO,
sefeque imperata facturos ex auctori-
tate decurionum polliceantur.

Receptum oppidum, perductis
statim operibus, Borbonii circum-
vallant, iisque colles etiam occupant,
quos esse ad orientem diximus. No-
stris, qui in opere versabantur, ma-
gnus inceserat terror jaculorum, quæ
sine ullâ intermissione ex arcis muro
a Subalpinis adigebantur. Ad hos
repellendos magno usui fuerunt Cor-
si l. de exercitu Genuensi, qui tam
audacter, fortiterque succedebant, ut
consistendi illis in muro potestas om-
nino non fieret. Itaque perfectis
operibus, collocatisque tormentis ad
xii. kal. Sept. oppugnari undique
arx cœpta est vehementissime; tanta-
que erat telorum vis, & jactarum
copia ollarum, ut nullus in arce lo-
cus a strage, incendioque defende-
retur.

retur. Non tamen deerat negotio Præfectus arcis. Quæ enim deesse ad munitionem videbantur, perfici statim, quæ convulsa, ac semiruta erant ex vi tormentorum, reconcinnari imperabat. Excubias ipse, ac vigilias adhortans, increpans circuibat. Eruptione, cum paratissimus esset a præfidiariis, eaque multum in disturbandis nostris operibus proficere posset, pugnare noluit militibus suis vel parcens, vel diffidens. At Rex Sardinia inani simulatione sese ostentare videbatur, quasi laboranti subsidium arci laturus. Nam, cum partem copiarum suarum Tanarum transire, propiusque Dertonam accedere jussisset, repente, appropinquante primo Maliboji agmine, receptui cecinerat, suosque omnes citra Tanarum vitabundus eduxerat. Erat gravior in
dies

32 DE BELLO ITALICO,
dies, atque asperior oppugnatio. Luculentam ex nostris plagam, dum murum subit incautiùs, Turrius acceperat Marchio Camposanctensis, & Hispanorum legatus. Complures etiam illorum vulnerabantur, atque interficiebantur. Exteriores arcis munitiones, quas stramentis, virgultisque constratas demonstravimus, injectum, aut dilapsum forte ignem cum facile comprehendissent, omnes conflagraverant, ardebatque etiam ingens lignorum strues, quæ erat in arce ad obsidionis tempus reservata; neque interim tormenta cessabant, omniaque erant cædis, incendiorum, ruinarum plena, adeo ut obsequium desperatione exuentes milites præfidiarii, non modo acerbius ferrent reliquos labores, sed penè etiam seditione factâ, de deditone, ut tandem ageretur, flagi,

flagitarent. Quos Præfectus blando sermone appellans, non posse edocet sine maximo rei militaris flagitio tam paucis diebus, firmissimæ arcis fieri deditionem: hujus rei totius rationem atque exitum uni sibi esse curæ debere, cujus hæc omnia fidei commissa sint: bonum ipsi animum haberent, atque, ut fortes milites decet, unam respicerent dignitatem, cætera ducibus, & fortunæ permetterent. Confirmatis militibus, & relictis incendiis præsentis deditionis spes sublata esse videbatur. Sed cum reliquis deinceps diebus acti essent a nostris cuniculi ad arcem duo, opusque in occulto perfectum, quo ad primas jam accedere munitiones, ipsamque fossam sine periculo licebat, omniaque ad superandum vallum, murumque instruerentur, eique ne-

Egotio

34 DE BELLO ITALICO,
gotio qui primâ vigiliâ præessent
Comes Ceciliensis Genuensium copia-
rum legatus, aliique duces, & Felix
imprimis Balbus Protrib. mil. e le-
gione Ligustica, præstans animo, &
nobilitate adolescens, nominatim es-
sent delecti: subito iii. non. Sept.
Præfectus arcis, signo dato, collo-
quium petit. Colloquendi factâ po-
testate, Trib. mil. de exercitu Subal-
pinorum Ferrerius Marchionis Or-
mænsis F. ejus qui apud Regem
Sardiniae gratiâ, atque auctoritate
valuit plurimum, ex arce mittitur.
Cœnobium erat sodalium Cappucci-
norum non longe ab arce intra op-
pidi mœnia. Is locus ad colloquium
deligitur. Quò cum ventum esset ab
utrâque parte, ipseque cum adesset
Gagius, qui ex suis ad Vighitiolum
castris hâc de re certior factus eodem
vene-

venerat , loquitur Ferrerius : Non esse quidem aut arcem adeo subrutam , aut animos ita perculsos præfidiariorum , ut plures adhuc dies tolerari nequeat oppugnatio : sed Præfectum commotum maximè misericordiâ militum suorum , quos interficiendos videat , si nimium pertinaciter in defensione perseveret , a deditione non abhorrire : id autem postulare , ut mittere ad Regem Sardinia sibi liceat , utque interea sint induciæ , dum ab illo rediri possit : non posse , ni id sit factum , fieri deditionem ; propterea quod Præfecto mandatum sit a Rege severius , ad extrema ut prius descendat , quàm arcem dedat . Ubi id a Gagio negatum , & statim , si vellent , de conditionibus agere deditionis concessum est ; quòd omnis erat odiosa

36 DE BELLO ITALICO,
procrastinatio, ut inimica victoriæ,
ac tempori rerum gerendarum; inter-
nunciis ultro citroque missis, & pau-
cis cum esset in utramque partem
verbis disputatum, res huc sub no-
ctem deducta tandem est, ut Gagio
arx extemplo traderetur, perfugæ
redderentur; ut tympana, ut signa,
& sarcinarum partem efferendi ex
arce præsidariis potestas esset: præ-
sidiarii arma omnes in ipso egressu
ad vallum ponerent: signifer, cen-
turio, trib. mil., reliquique duces ne
ponerent, cautum est: præsidiarii mi-
lites, ducesve eorum Iriam statim
deducerentur, ibique dimissi, Augu-
stam Taurinorum rectâ contenderent;
neve eorum cuique militi, ducive
in exercitu, aut in præsidiis esse li-
ceret, quo in exercitu, quibusve in
præsidiis adversus Borbonios, eorumve
focios

socios bellum gereretur, fraudique iisdem esset, si fuissent. His conditionibus tradita Hispanis est arx Dertonensis, quæ neque oppugnari vehementius, neque diligentius defendi potuit; nemoque erit, opinor, rei militaris peritus, qui citius, quàm oportuerit, factam esse deditionem dicat, cum sciat, tantam fuisse hujusce oppugnationis vim, ut diebus minus xiv. a quâ die oppugnari cœpta est, ollarum millia incendiariarum xi. in arcem conjecta fuerint, telorumque adacta millia circiter lxx.

Interea dum oppugnabatur Dertona, Philippus, ducesque Borboniorum primi de reliquis rebus consultabant. Namque hostes tanto etiam sub oculis accepto detrimento, suis se tamen castris tenere adhuc velle, & longius illinc discedere vehementius

38 DE BELLO ITALICO,
tius etiam vereri videbantur, quàm
ipsius Dertonæ jacturam. Quod fore
prævidebat Gagius, idque ipsum con-
silia nostra tardabat; implicatique hæ-
rere videbamus, quò nos tandem ex-
pugnata Dertonâ, verteremus. Nam
& Alexandriam oppugnare iisdem de
causis, quæ supra sunt demonstratæ,
longum atque impeditum videbatur;
& ad hostem proficisci duobus sub-
nixum exercitibus, quique loco tam
munito atque opportuno castra habe-
ret, temerarium, & periculosum erat.
Itaque ejus imprimis rationem habenden-
dam esse Gagius censebat, ut hostium
copiæ aut e suis latibulis elicerentur,
aut distraherentur. Atque id, inquit,
difficile non videtur, cum numero
superiores tantum simus, ut pluribus
locis, rebusque pares esse queamus.
Plura igitur adire loca, eorumque
alias

alias tentare provincias oportet. Tantum enim imperii, atque existimationis suæ discrimen aut hostes eliciet ad pugnam, in quâ abducti illi a munitionibus, ripisque fluminum impari nobiscum conditione decertabunt; aut ad suis ferendum auxilium distrahet, & distractos, paucosque adversus plures, & præstantiores nulum certe flumen, nulla munitio defendet. Hoc probato consilio, & ne efferretur, cum perpauca communicato, Vievillæum legatum mitti placuit, qui cum viii. hominum millibus, tormentisque aliquot castrensibus Placentiam, Parmam, Bobiumque versus statim proficisceretur, in eaque invaderet loca. Sed Philippus, expugnata, ut diximus, Dertonâ, equo inVectus in oppidum ex passim disjectis, deustisque munitionibus quantâ

40 DE BELLO ITALICO,
tâ vi res essent administratæ, cum
judicasset, Gagium pro ejus merito,
ejusque milites collaudavit: ipsum,
qui Regis Sardiniaë jussu arcem defen-
derat, Theodorum Phalettum Equi-
tem verbis est prosequutus honorifi-
centissimis, cui non animum in acer-
rimâ oppugnatione, non fidem erga
Regem suum defuisse dixit: Dertonen-
ses autem bono esse animo jussit,
eosque mitissimè appellavit, quo mi-
nore essent timore. Illi obviam ei
gratulantes exierant universi, & per-
spectâ Hominis indulgentiâ in victos,
imperii commutationem adeo non
querebantur, ut Philippo viso, obliti
malorum viderentur, quæ plerumque
sequi oppugnationes consueverunt.
Ipse cohortibus Hispanis iv., unâque
Gallicâ cum Leertio Mierio, qui
præfesset, præsidio Dertonæ relictis,
in

in sua se castra eodem die recepit.

Gagius ab Rege Hispaniæ aureo nuper vellere donatus, quod insigne est summi apud Hispanos honoris, ad Castrum cum exercitu novum progreditur, cujus castelli mœnia amnis Iria præterlabitur, castraque metatus, xv. ibi ipsos moratur dies. Id quod haud scio, an recte factum fuerit, cum, præcipitante belli tempore, celeritate maximè opus erat. Sed iisdem diebus Sanctacrucium Morillii Comitem, & Tarraconensis alæ Præfectum, quâ in alâ Castrucius Bonamicus harum Scriptor rerum, equo merere cœpit, cum delectâ manu, quæ appellabatur Castulonensis, turmisque aliquot equitum, & tormentis castrensibus iv. proficisci, eundemque, cum ad Stratelliam pervenerit, subsistere, & non longe ab

F eo

42 DE BELLO ITALICO,
eo loco in Pado pontem efficere
jubeat. Pontes item alii aliis in locis
institui dicuntur. Excidentur eâ de
causâ longe lateque arbores, & con-
vehuntur: conquiruntur undique na-
ves. Increbrescit quotidie rumor,
meditari Gagium transducere Padum
exercitum, locaque trans flumen, &
præsidia hostium adoriri. Expugna-
tur ab nostris Pluviera, quem illi
locum cis Tanarum munierant, fir-
moque præsidio tenebant. Quibus
rebus hostes perterriti, cum unâ ex
parte ad occupandam Placentiam,
Parmamque profectum Vievillæum
legatum, alterâ pontes in Pado fieri
audirent, cum transpadanæ regioni
timerent, nostros autem, expugnatâ
Pluvierâ, propius accedere perspice-
rent, magnopere perturbabantur, ne-
que satis certum habebant, cui po-
tissi-

tissimum rei occurrerent. Itaque suis se castris fiducia loci continebant, & quo tutiores essent, unum in Pado pontem, unum item in Tanaro reliquerant, reliquos interruperant; & nihilo tamen secius per eos dies Mantuæ subsidio, eique circum regioni cohortes vi. miserant, expectabantque ancipiti curâ distracti, dum aliquid nostri certius conarentur.

Interim Vievillæus legatus Placentiæ appropinquabat, quæ dc. non longe a Pado passus in campis posita æquissimis arcem habet non admodum probè munitam. Hujus urbis, itemque Parmæ imperium, atque hæreditas, agnationis lege, venire dicebatur ad Elysam Farnesiam Hispaniæ Reginam, quæ reliqua erat una ex eâ familiâ, quæ iis in civitatibus regnum multos annos obti-

44 DE BELLO ITALICO,
nuerat. Tunc ex Vormaciensi, ut di-
ximus, foedere ab Rege Sardiniae pos-
sidebatur. Nihilominus Placentini
sive desiderio veteris dominationis,
sive odio praesentis, Borboniis parti-
bus studebant. Ii, qui in primo
Viepillae agmine ibant, Placentiam,
eamque ad partem improvisò acce-
dunt, quâ vergit urbs ad septemtrio-
nes, & fons est Augusti vetustissimus,
qui magnâ aquae vi in Padum illa-
bens portum efficit opportunum.
Scalis admotis muros transcendunt,
effractâque portâ, primo urbem im-
petu invadunt; neque quidquam
propius est factum, quàm ut praedae
studio a Borboniis militibus amicis-
simorum hominum oppidum eveſti-
gio diriperetur: nihil adeo milites
inania. juvant partium studia. Sed
legatus in tempore adveniens militum
licen-

licentiam auctoritate, minisque compressit. At Subalpini, quos numero ad dcc. præsidii causâ eò miserat Sardinia Rex, cum nonnulli in ipso tumultu excepti ab nostris essent, reliqui fere omnes in arcem confugiunt. Primò confirmant se, & colligunt, tormentisque prolatis conantur arcem defendere: postea verò ubi potissimum ab eâ parte, quæ spectat in meridiem, juxtaque portam, quæ a Raymundi Fano appellatur, extrui aggerem, tela, ignisque accidere creberrimos, murumque arcis labefactari, & nostros ad vallum usque sibi aditum operibus patefecisse vident, fractis jam animis, & desperatis omnibus auxiliis, colloquium petunt, & se, atque arcem Vievilæo dedere coguntur. Quo facto Subalpini milites præsidarii fermè omnes

46 DE BELLO ITALICO,
nes sacramentum apud Hispanos, &
Neapolitanos dicunt.

Receptâ Vievillæus Placentiâ,
nihil moratus Parmam contendit; eo-
que item oppido, secundâ oppidano-
rum voluntate, sine ullâ contentione
potitur, propterea quod Austriaci
milites dccc., qui ibi erant præsi-
dio, Placentinæ arcis casu cognito,
sub adventum nostrorum oppido ex-
cesserant, statimque Mirandulam pro-
fugerant. Quibus rebus gestis, &
Bobienfi item agro pacato, redit in
castra Vievillæus magnâ felicitatis opi-
nionem, fitque ingens inter milites,
vulgoque totâ Italiâ inter eos gratu-
latio, qui, nulla quasi a Borboniis
servitus impenderet, liberam, ejectis
Austriacis, & florentem Italiam fore
dictitabant, & victores venire Bor-
bonios lætabantur. Quâ in lætitiâ
unus

unus mærebat Gagus , propterea quod secundis tot rebus nondum consequi poterat , quod sibi erat propositum maximè , ut ad suarum rerum periculum hostes aut abstraheret , aut diduceret . Nam tametsi Sculemburgius , cognitis iis rebus , quæ erant Placentiæ , Parmæ , ac Bobiensi in agro gestæ , Pertusatum miserat , qui cum cohortibus , turmisque aliquot equitum dexteram Padi ripam asservaret , necubi effecto ponte nostri copias transducerent ; non tamen ipse ab Augustâ Batienorum , Regeque Sardinia discesserat . Et nihilominus non desperans Gagus , huc aliquando descensurum Sculemburgium , ipse , cum se ad Castrum Philippus novum contulisset , omnem ferme exercitum suum Iriam ducit , quæ est cis Padum , non vici instar , sed urbis,

48 DE BELLO ITALICO,
bis, atque abest a Castronovo circiter millia passuum ii. Eò cum venisset, eàdem usus simulatione itineris pontem, quem non longe a Stratellia fieri imperaverat, ut antea dictum est, properari, & perfici jubet. Perfectum munitionibus maximis, adductisque tormentis communit, firmumque collocat eam ad partem pontis, quæ conversâ erat ad hostem, præsidium Hispanorum Pyrochitrophorûm, & Genuensium militum, quibus Protrib. mil. Joannes Carolus Pallavicinus præerat; eodemque tempore, quo Philippus Marchionem Castellarenses cum legionibus Parmensi, & eâ, quæ Flandria appellatur, Parmam, Placentiamque cum imperio miserat, qui earum civitatum præsidia tueretur; quibus ex præfidiis, quos ibi Vievillæus reliquerat,

rat , milites deducebantur , & cum
iis copiis ab eâ , quantum posset ,
parte contra hostem progrederetur ,
ipse Vievillæum cum aliquot hominum
millibus ire Ticinum jubet.

Ticini erant præsidii causâ dc.
ex Croatiâ velites . Præterea explora-
tores renunciaverant , nullos fere esse
portis custodes , nullas agi noctu vi-
galias , languidos interdiu , & infre-
quentes versari velites in muro , ip-
sum oppidi murum locis nonnullis
vitium fecisse . Quibus rebus cognitis
Vievillæus Æmiliam ingressus viam ,
deque eâ declinans ad sinistram , ef-
fecto , ut diximus , non longe a
Stratelliâ ponte transducit exercitum ,
cum transire illum Austriaci magis
ægre ferrent , quàm obsistere aude-
rent ; & vitato Padi , & Ticini con-
fluente , multo commodiore , atque
G occul-

50 DE BELLO ITALICO,
occultiore itinere progressus, præmisso
cum levis armaturæ peditibus cc. Flo-
bertio militari architecto de exercitu
Hispano, qui aditum ad urbem ten-
taret, siqua hostibus inopinantibus,
posset irrumpi, ipse cum reliquis
copiis subsequitur, in noctemque
conjectus, cum non longe abesset ab
oppido, idoneum nactus locum, ibi
confedit, ignesque fieri prohibuit,
nequa sui adventus procul significa-
tio fieret. Flobertius nocte intempe-
stâ silentio accesserat ad portam,
quæ occurrit Cremonâ venientibus,
eamque contra, atque exploratores
ad legatum detulerant, custoditam
offendit. Nam, quod erat nostris
incognitum, mille & quingenti Au-
striaci milites legionarii ab Sculem-
burgio submissi eâ nocte in urbem
intraverant, erantque propter ho-
stium,

stium propinquitatem, & suorum auctum numerum in custodiendâ urbe paulo attentiores. Itaque vigiles, portæque custodes mature sentiunt, & clamore sublato, jacula conjiciunt; neque tamen, quid rei sit, explorant, aut cavent incredibili sollicitudinâ. At Hispani pedites, ubi præter opinionem, quos arctissimo somno oppressos languere crediderant, vigilare, & propugnare vident (ut improvisis homines rebus facile exterrantur) primo vehementer perturbantur, deinde terga subito vertunt, & fugere contendunt. Fugientes increpat Flobertius, quidnam vererentur? paucos esse intus velites, non, quamvis senserint, ausuros prorumpere: simul ducentos a portâ passus subsistere in ipsâ viâ jubet, dum paululum digressus ad mœnia accedit ipse speculandi

52 DE BELLO ITALICO,
causâ. Ille omnia circumspectans animadvertit, muri partem quamdam excusam vetustate corruere, eminentibusque ex ruinâ faxis non difficilem dare ingredientibus adscensum. Hâc exploratâ re accurrit ad suos; quid viderit, & quid fieri velit, ostendit; dubitantes confirmat, prædam ostentat. Quibus rebus invitati pedites eundem regressi sequuntur ducem itineris, qui erat agminis, occultatique fossâ, & subnubilâ nocte ad locum pergunt. Ibi Flobertius ipse, cæteris audaciam ut adderet, faxis nixus eminentibus, primus murum ascendit; inde, traditis per manus armis, alii alios exceptantes, ascendunt omnes, perque aggerem progressi munitionis, orbe facto in stationem irrumpunt, quæ erat ad portam collocata, ipsamque, custodibus obtruncatis, portam refrin-

fringunt. Mittit confestim Flobertius, qui rem gestam Vievillæo nunciet. Vievillæus, qui longiore morâ distentus, spe metuque æstuabat, statim cum nuntio proficiscitur. Interea ex clamore, fremituque concursantium totâ urbe rumor percrebuit, expugnari oppidum, venisse hostes. Quo in tumultu dum oppidani semisomnes stupent, Austriaci milites, arreptis armis, procedunt in medium, & viis atque angiportis occupatis, Flobertianos repellere conantur. Committitur prælium, longiusque consultò a Flobertio cedendo, resistendoque producit. Ecce autem, pugnantibus utrisque acriter, atque albente jam cœlo, Vievillæus legatus omnibus copiis urbem ingreditur. Tum verò Austriaci novitate rei, & multitudine nostrorum commoti, perterritique repugnare

54 DE BELLO ITALICO,
re diutius non potuerunt, atque in
fugam coniecti, nonnullis amissis, in
arcem dcccc. confugiunt. Reliqui sese
oppido foras Alexandrinâ portâ pro-
ripiunt, Ticinumque amnem lapideo
ponte transgressi, qui pons oppidum
contingit, ad suos sese incolumes re-
cipiunt. Postridie, qui in arcem con-
fugerant, se, suaque omnia sine morâ
Viepillæo dederunt.

Gagius semper, ut videbatur,
spectans, si tot diversis itineribus ho-
stium copias diducere posset, per
causam submittendi Viepillæo auxilii
Silvam castrorum Præfectum cum
cohortibus vii. & duabus equitum,
totidemque Draconum alis Ticinum
statim contendere jubet. Eò etiam
confluunt deducti Parmâ Placentiâque
milites, quorum in locum missas cum
Castellarensi legiones duas demonstra-
vimus,

vimus. Eodem ipse cum universo exercitu Gagus imminere, & cogitare dicitur. Dies palam dicitur, quâ die castra moveantur. Vievillæus, capto Ticino, latius cum equitatu vagatur, maximumque toti provinciæ terrorem infert. Trepidatur Mediolani, sic ut civitas ipsa, missis ad Vievillæum legatis, de deditione agat. Hoc statim per exploratores defertur ad hostem. Sculemburgius his omnibus rebus invitatus, cum neque tantum sine gravi causâ convenire Ticinum copiarum, neque iter tam longe avertisse ab hoste Gagium arbitraretur, Mediolano timens ab Rege Sardiniae discedendum sibi esse statuit, retinenteque Rege, negat enimvero ferendum esse, ut, sedente se, omni Regina Ungariæ in Italiâ imperio dejiciatur: Mediolanum hostes non ob-
scu-

56 DE BELLO ITALICO ,
scire petere : arcem illam neque satis
munitam esse , neque paratam ab de-
fensoribus . Itaque vel ad speciem
exercitus , vel ponti , locoque præsidio
cohortibus ad Augustam Batienorum
relictis ii. ipse cum reliquis copiis
Padum transgressus per Laumellinum
agrum omni incitatus studio Medio-
lanum ferebatur , ut arcem , & trans-
padanam illam omnem regionem tue-
retur , & si deprehenso in itinere
Borbonios opprimendi daretur occasio,
facultatem ne prætermitteret ,

Gagius lætanti jam animo , &
spe optimâ confirmatus , quòd perin-
de , ut in concilio pronunciaverat ,
tandem erant hostes diducti , quâ die
profectum Sculemburgium cognovit ,
eâ die castra movet ; is dies erat ad
v. kal. Octob. , & non Ticinum ,
Mediolanumque versus , uti omnium
erat

erat sermo, proficiscitur, sed repente quasi commutato consilio, revocatis etiam, quas Ticinum submiserat, cohortibus, equitumque alis, & præsidio ponti, quem in Pado fecerat, Ticinoque, Iriæque oppidis, quantum satis esse visum est, relicto, ipse, copiis reliquis omnibus contractis, cum advesperasceret, regredi Dertonam versus cœpit, Iriamque amnem, ponte minus v. horis facto, transgressus, eâ celeritate xv. circiter millium noctuabundus viam processit, ut, cum lucesceret, ad Tanarum e regione Augustæ Batienorum perveniret. Eò etiam transgressi flumen e regione Rivaronis, ac Montis castelli, sicuti inter eos pridie convenerat, diverso sub lucem item confecto itinere, Philippus, & Malibojus, dato signo, concurrunt.

H

Ori-

Oritur Tanarus ex Apennino, quâ proxime pertinet ad Alpes maritimas, torrentibusque auctus xii. tamen neque câ est altitudine, neque rapiditate aquæ quin pluribus locis vado transiri queat; præsertim sudum si diutius fuerit, ut tum accidit: atque ubi Pado appropinquat, in quem influit, Alexandriam alluit, & non longe a Monte castello, atque Augustâ Batienorum labitur, quæ inter loca, Subalpini atque Austriaci castra fecerant. Castra erant, ut demonstratum sæpe est, naturâ, atque opere munitissima. Alexandria, Forumque Fulvii erant oppida a tergo utroque in latere. Sinistrâ erat Padus, dextrâ Tanarus, atque ubi se amnis ipse Tanarus ad angulum inflexerat, ante frontem castrorum fluebat, in eoque amne pons, atque ad capita pon-

pontis, & secundum fluminis ripas perpetuæ fere stationes, & munitiones erant. Præterea rubis, sentibusque interjectis viæ impeditæ, congestisque faxis, & crebris arboribus succis, atque inflexis aditus præclusi omnes, ut eò penetrari singulari etiam homini difficillimum videretur posse, idque ita recte videbatur, ut, cum adventus Borboniorum Regi Sardiniae nunciaretur, aliquandiu fides fieri non posset: tantam habebat loci fiduciam, sperabatque, si tam arduum Borbonii facinus auderent, aut tandiu repugnare facile posse, dum, cognito hostium adventu, Sculemburgius regrederetur, aut temeritatis ipsos præsentem daturos pœnam, cum loco iniquo, atque in ipso flumine dimicare cogerentur. Quibus difficultatibus non frangebantur animi

60 DE BELLO ITALICO,
Borboniorum, sed incitabantur, quo
celerius, vadis repertis, flumen trans-
irent, opprimerentque Subalpinos dis-
cessu Austriacorum relictos a firmis-
simo robore veteranorum militum.
Itaque, triplici instructâ acie, hosti-
bus, Tanaroque appropinquabant.
Nocturnum erat iter, multisque an-
fractibus devium. Consilium impera-
torum ne efferretur, perpauci tene-
bant legati. Perpauci item erant iti-
neris duces, hique ipsi eadem consi-
lii ignorance non omnino locum
noverant, quem peterent. Ignari au-
tem milites, quò ducerentur, partim
properabant, partim morabantur, &
tormenta ad prælium necessaria ab
iis tardius administrabantur, qui ei
negotio præerant, & quæ tormentis
præsidio erant Belgarum Prætoriano-
rum cohortes duæ lentius subseque-
ban-

bantur . At Gagius , qui dextro cornu cum Mutinensium unâ Duce præerat , jam cum ortâ luce ad Tanarum , ut diximus , pervenisset , neque dum ob difficultates , quæ supra sunt demonstratæ , reliquæ essent copiarum consecutæ , eas , quod res in celeritate posita esse videbatur , non putavit expectandas ; atque ad Subalpinos , qui adversam confertissimo equitatu ripam obtinebant , dextram intendens , simul proximos respiciens equites regios : Habetis , inquit , Equites , eundem in conspectu hostem , quem Camposanctensi prælio fudistis : eandem vos ad Tanarum præstate virtutem , quam ipso me duce ad Scultennam præstitistis : jam fugam ille circumspectans , impetum certe vestrum non feret . Hæc quam brevissime potuit eloquutus , equo admisso ,

62 DE BELLO ITALICO,
so, in medium irruit flumen. Illum
primò equites regii statim sequuntur,
equitatus nostri pars ferocissima, atque
hos pedites circiter mille: aliæ post
aliquantò cohortes, equitumque tur-
mæ conveniunt: postremò dextera
omnis pars reliqua, quæ ignorantia
loci deerraverat, a Silvâ castrorum
Præfecto, qui partem itineris noverat,
revocata, flumen jam ingrediebatur;
& non longo ab eâ intervallo paulò
supra, quàm Tanarus, & Padus con-
fluant, Escerius cum ii. millibus partim
Neapolitanorum, partim Genuensium,
quorum Genuensium, in eo prælio
virtus ipsis admirationi fuit veteranis,
Tanarum se transjecerat eo consilio,
ut Austriacorum in Pado pontem oc-
cuparet, eosque transitu prohiberet.

Jam Gagius apprehenderat ripas,
hostibusque submotis, magnam ubi-
que

que cladem, majoremque multò terrorem intulerat, eodemque tempore ab sinistro cornu in dextram hostium partem Philippus, & Malibojus, &, qui mediam aciem ducebat, Aramburus legatus in mediam item illorum aciem, flumen transgressi, impetum facere cœperunt. Quâ in re admodum fuit Borboniorum virtus laudanda. Nam, cum solo ex aquâ capite extarent, eâ celeritate, audaciâque ierunt, ut plerique ex hostibus, aut subito, uti noctu conquieverant, opprimerentur in tabernaculis, aut impedimentis sarcinisque relictis, turpiter profugerent; ii que ipsi, quibus animus fuisset ad resistendum, vitamque, quoquo modo se res haberet, ferro reddendam, tamen reliquorum fugâ abrepti pellerentur, ripas munitionesque dimitterent, inque

que locis consistere superioribus non
 auderent. Quod verò plus erant spa-
 tii in latitudinem complexi castris,
 quàm quantùm copiis explere suis
 possent, quodque pluribus nostri lo-
 cis irrumpebant, idcirco ipsi neces-
 sario diducebantur ac laxabantur; &
 diductis cohortibus, laxatisque mani-
 pulis neque erant, si repugnarent ad
 excipiendum impetum nostrorum ido-
 nei, neque, si se reciperent, unum
 habebant omnes receptum, cum di-
 versi fugerent, & pars Alexandriam,
 Forum pars Fulvii peteret. Ipsorum
 autem equitatus, ut peditum suorum
 receptui, si posset, consuleret, non
 longe ab Augustâ Batienorum leniter
 acclivi loco, confertisque turmis con-
 stiterat, & primo emissis jaculis, de-
 inde, gladiis districtis, nostros, qui
 ab dextero cornu succedebant, disti-
 nere

nere conabantur. At equites regii, quos flumen transisse primos dixeramus, indignantes, quod conspectum suum subalpini equites ferre possent, emissis & ipsi jaculis ad gladios redierant, tantâque vi procurrerant, ut eorum nemo consisteret, universique terga verterent, atque angusto per colles, saltusque itinere, incitatis equis, fugere perseverarent. Tum verò, pulso equitatu, omnis Sardiniae Regis exercitus, qui jam inclinaverat, tumultuosius agi, dissiparique cœpit. Dissipatos, fugientesque Alexandriae, Forique Fulvii arces vix tandem protegunt. Augustam Batienorum, quam propter loci opportunitatem tueri paulisper poterant, tantum ut receptum adjuvarent suorum, indefensam relinquunt. Nonnullae cohortes integrae, ne tentatâ quidem defensionis spe,

I   abje-

66 DE BELLO ITALICO ,
abjectis armis dediderunt sese ; adeo-
que erant omnium fracti animi , at-
que perculsi , ut nemo esset tam for-
tis , qui de resistendo cogitaret . Com-
pluribus suffossis , & captis equis , il-
latisque vulneribus , equites , pedites-
que illorum , aut cursu exanimati pro-
sternebantur in viâ , aut fugientes ob-
tereabantur a suis , concidebantur a
nostris ; coacervatisque hominibus , &
jumentis , omnia longè latèque tumultus
obtenebat , pavor , cædes . Ipse in fugâ
postremus , atque in periculo princeps ,
Sardiniae Rex , ubi (quòd in peri-
culo summo obsequium non recipit
timor) cohortationes , atque imperia
negligi sua videt , paucis equitibus ,
Filioque comitatus , magni animi in-
geniique Adolescente , ad Forum Ful-
vii protinus , equo citato , contendit :
atque ibi paulisper commoratus , dum colle-

collectum ex fugâ peditatum sub ipsis oppidi mœnibus consistere , & celeritatem cohibere insequentium jubet , nocturno ipse itinere non intermisso , Casale venit , eoque dissipatas convenire copias , castraque ad oppidum transferri imperavit .

At Sculemburgium properantem Mediolano ferre subsidium , cum jam aliquot in eam arcem cohortes submisisset , crebri sunt ab Rege Sardiniae in itinere nuncii consequuti , adesse omnibus copiis Borbonios , Tannarumque transire . Quibus ille nunciis incitatus , regredi festinavit , neque tamen satis maturè advenit ; propterea quod , fugatis ii. suis ad Augustam Batienorum cohortibus , de quibus supra dictum est , pontem , quem ipse in Pado fecerat , munitionemque Escerius præoccupaverat , Au-

striacosque, & eos, qui per pontem sese raptim recipiebant, & eos, qui cum Sculemburgio ad fluminis ripam adversam sero pervenerant, allatis tormentis duobus, telis jaculisque infectabatur; & deterruerat etiam, quominus lintres, quibus efficiebatur pons, recuperarent illi, aut id, quod facere jam cœperant, incendio corrumpere. Desperato Sculemburgius transitu, incendioque navium, & cum respexisset, conspicatus in alterâ Padi parte effusè fugere Subalpinos, eorum accusans ignaviam, quod ne primum quidem nostrorum impetum ex loco superiore tulissent, & se a Gagio delusum fremens, secundum ire flumen perrexit, atque opportuno loco e regione Casalîs oppidi castra fecit, sic ut suæ cum exercitu Regis Sardiniae copiae, facto ponte, conjungerentur. Fu-

Fufis, fugatifque hoftibus, Philippus, eorumque castris, atque impedimentis ferme omnibus potitus, in iisdem ipsis castris concilium statim advocat : & Gagius quidem utendum fortunæ beneficio, nullum victis spatium dandum cenſebat. Agitare fugam milites eorum, deditio- nem populares; omnia repentino terrore prostrata jacere. Quocirca inſtandum perterritis, inermibus, fugientibus; neque arduum quicquam exiſtimandum victoribus, iisque militibus, quos nulla flumina, nullæ unquam munitiones, aut difficultates tardaverint, nunquam, inſectâ re, arma poſuerint. Contra ea Malibojus, & ſatis ad gloriam, atque ad utilitatem proſectum eo prælio, neque ultra, quàm ſatis eſſet, temerè audendum dicebat : multorum mil-

70 DE BELLO ITALICO,
millium iter noctu confectum, traje-
ctum Tanarum, propulsoſ hoſtes,
caſtra occupata, atque horis hæc
acta omnia minus duodecim: quare
tam defatigatis militibus parcendum
eſſe, ne conſumptis viribus animum
in victoriâ ipſâ deſpondere cogantur.
Fortunæ verò quatenus credendum?
quoties eſſe percuſſoſ inſequentes a
fugientibus? quoties victis ceſſiſſe vi-
ctores? multa quidem in bello exi-
ſtere improvifa propter ignorationem
maximè locorum, ignorationem ho-
ſtium. Subeſſe arces non tam manu,
quàm naturâ munitiſſimas, itinerum
angultias, perſequi quæ fugientes
prohibeant: denique hoſtem ſubeſſe,
cujus in ipſâ fugâ conſilium aliquod
callidius ne lateat, magis verendum,
quàm triumphandum, quòd in pu-
gnâ perterrituſ fugerit; cum præſertim
inco-

incolumi adhuc exercitu, atque integris Austriacorum auxiliis non fugisse, sed locum belli gerendi mutasse videatur. Proinde etiam, atque etiam considerarent, quò progredirentur, ne inconsultè progressis gravius etiam ex commutatione rerum, quàm si nunquam vicerint, dolere contingat.

Hæc valuit sententia, frustra quanquam ei refragaretur Gagius; sæpe, ut dicebatur, querens, ad eorum sibi esse bellandum voluntatem, qui victoriâ uti ipsâ aut nolent, aut certe nescirent. Erat sane occasio bene gerendæ rei, idque cum reliqui duces, tum milites ipsi videbant, qui mirabili ardebant cupiditate insequendi hostes; magnaue erat omnium admiratio, & querela peccari adeo in hoc bello tarditate, ut
parta

72 DE BELLO ITALICO,
parta jam præsensque victoria quodam-
modo excideret e manibus. Quâ in
re illud maxime admirandum videba-
tur, quod Galli, quorum generi ho-
minum innata esse dicitur alacritas
quædam, & celeritas conficiendi ne-
gotii, ubi valde erat opus properato,
ibi insisterent, & Hispanos ipsos cun-
cta tione vincerent. Ipse imprimis ma-
lè audiebat vulgo Malibojus, atque
apud Hispanos potissimum offenderat,
quorum ipse cupiditati moras inter-
ponere omnes credebatur. Erant
etiam, qui aliquâ fortasse suffusi ma-
levolentiâ adderent, atque affingerent,
quod res poscere videbatur: longius
non sine causâ bellum duci, exhausti
ducendo bello provincias, imperato-
rum autem domos repleri. Qui verò
se minus malevolos, & paulo diligen-
tiores existimari volebant rerum inve-
stiga-

stigatores, veterem Maliboji cum Rege Sardiniae amicitiam, & Regis in eum beneficium, quod erat maximum, commemorabant. Namque is sub finem proximè recentis Italici belli deprecatore usus Rege Sardiniae, Magisterium erat adeptus Gallicae militiae. Itaque nimium illum esse gratum dictitabant, nimiumque memorem. Nobis, cum nihil horum perspicuum sit, neque constet inter omnes, indignum videtur incertis rumoribus obterere famam fortissimi viri: praefertim cum hujusce tarditatis, quâ praecipuè factum esse dicitur, ut nihil tantis viribus in Italiâ praeclarum Borbonii egerint, auctorem fuisse Philippum Argenfonium inquirendo reperimus. Argenfonius gratiâ, & consilio apud Regem Galliae plurimum poterat, & exteris apud illum pra-

K

erat

erat rebus. Huic erat exemplo maximè proximi superioris belli persuasissimum, ad prosperam adversamve armorum in Italiâ fortunam omnino interessè, qualis fuerit Sardiniae Rex, socius, an hostis; neque, eo repugnante, profici quicquam posse inculcabat ipse sæpissime, ob eamque causam ab Italico erat bello alienissimus; & diluere, si quid contra afferretur, non magnopere curabat. Pertinaciâ enim summiâ erat, ut quamcumque imbiberet animo opinionem nullâ unquam ratione deponeret. Oderat præterea vastam, atque, ut agebat, insaturabilem Hispanorum cupiditatem, qui nullis finibus aliis, nisi extremâ Leucopetrâ, atque Alpibus spem terminarent suæ in Italiâ possessionis; & vehementer ad Galliae Regem pertinere arbitrabatur,

non

non pati , homines naturâ ipsâ imperiosi , & feroces tantis ut insuper opibus convalescant , ut possint , atque audeant conditionibus reclamare , quas ipse tulerit . Proinde hæc erat ejus perpetua atque constans de bello Italico sententia : cum Rege Sardiniae ita bellum esse administrandum , ut quæsitâ societas videatur ; cum Hispanis ita habendam societatem , ut non multum inde adjuventur . Eâ item de causâ ad Italicum bellum summo cum imperio mittendum curaverat Malibojum affinem suum , quem eadem sentire , & secum facere cognoverat , eique proficiscenti occultè præceperat ; maximam Hispanis spem ostenderet , in reliquis ne properaret ; & cum Rege Sardiniae haberet potius , quàm gereret bellum . Ita accidit , ut dum Borbonii

76 DE BELLO ITALICO,
victores sedent otiosius, Sardinia Rex
quietissimè, se, suosque ex fugâ,
ac terrore reciperet.

Dum hæc in Cisalpinâ Galliâ
geruntur, Britanni, sive eo, quòd
maritimis comitatibus exercitus no-
stros excludere conarentur, sive irâ
quâdam commoti, quòd referasse Ita-
liam Borboniis soli Genuenses dice-
bantur, sive etiam (ut ipsi postea
detestandæ invidiæ gratiâ prædicabant,
ne præter bellandi morem, atque jus
fecisse viderentur, quòd eorum essent
hominum urbem hostilem in modum
adorti, adversus quos amicitia causas
complures proferre poterant, nullam
belli) ab Rege Sardinia, suoque apud
Regem legato Villetio incitati, cum
immissis primùm aliquot ex eodem
cursu in Savonem ollis incendiariis,
nihil profecissent, Genuam accesserant
cum

cum classe navium xi. bellicarum, & navigiorum incendiariorum iv. horribilemque, fluitantibus in alto navibus, speciem præbebant, quasi fœdissimam pulcherrimæ civitati cladem jam jamque inferre viderentur. Ipse esse in classe dicebatur Villetius, qui Classis Præfectum ut impelleret hæsitantem, Augustâ Taurinorum profectus eò advolarat Præfectumque in mari medio eâdem de causâ convenerat. Sed tanta fuit civium diligentia, virtus, concordia, ea loci munitio, & muralium tormentorum copia, ut, visa Britannorum classe, Genuensibus res nulla ad defensionem urbis defuerit. Nam & omnem murorum partem eam, quæ mari alluitur, & jactas in mare moles, quæ portum efficiunt amplum, atque tutum, crebris tormentis, custodiisque communiverant,

78 DE BELLO ITALICO,
rant, faucibusque portus triremes v.
suas productas, interque se conjunctas,
objecerant, tum etiam navigia, e qui-
bus præparatas ad incendium ollas in
hostes immitterent, in utroque por-
tus cornu collocaverant, quo facilius,
si naves Britannicæ accedere propius
auderent, multitudine telorum, ja-
ctuque ollarum repellerentur, quas-
satæve collabescerent. Erat autem hæc
una in civitate contentio, ut is po-
pulus, qui ab optimatibus ad patriæ
salutem incitabatur, idem optimati-
bus pro patriâ supplicaret, ne labo-
ribus suis, neu periculis parcerent.
Quibus rebus cognitis, Britanni cum
unam jam navem, unumque item
incendiarium navigium adactis ex urbe
telis afflictum subducere coacti essent
ad Labronem, cumque immisas in ur-
bem ollas incendiarias propter longin-
quita-

quitatem non collineassent, aut ipsæ, dum immitterentur, ollæ disruptæ interruissent, ne majus aliquod incommodum acciperent, neve tempus frustra tererent, quòd neque prohibere ab Hispaniâ Neapolique commeatus, neque cogitatam urbi cladem inferre poterant, in conspectum Genuensibus aliquot sese dies cum dedissent, ex eo loco cum classe discesserunt. Porro eandem aliquanto post ad Finarium experti fortunam, tandem, anchoris jactis, contra Remopolim constiterant: quod est oppidum Genuensium in eâ Ligustici litoris extremâ ferè parte, quæ vergit ad occidentem solem. Remopolitæ, seu quòd ab hostibus Genuensium non nimis valde animo abhorrerent, sive eo, quòd missis legatis, placari Britannos posse confiderent, defensionis consilio negle-

80 DE BELLO ITALICO,
neglecto, quod unum salutis, atque
honori ipsis fuisset, ex suis aliquos
ultrò ad eos miserunt, ut sibi par-
cerent, utque suis omnibus faculta-
tibus uterentur. Repudiata legatione,
cujus publicè mittendæ, non consen-
tientibus Genuensibus, quorum erant
in ditione, potestatem habebant Re-
mopolitæ nullam, Britanni, eo etiam
magis, quòd irritò ad Savonem,
Genuam, Finariumque conatu inci-
tabantur, ollas in oppidum incendia-
rias jacere cœperunt, & missis eve-
stigio aphractis suis, qui actuarias
eorum, quæ ad anchoras erant in
litore deligatæ, deprimerent, aut in-
cenderent; quin cunctæ perirent,
seriùs ad defensionem excitati Remo-
politæ prohibuerunt. Tota Remopo-
lis ollis quatefacta incendiariis, ac
diruta ferè est, in horribili que dein-
ceps

ceps patriæ excidio oppidani assidentes, cum jam illi abiissent, vim frustra Britannorum, & stultitiam sunt suam execrati.

Borbonii, prælio ad Augustam Batienorum majori hostium fugâ, quàm cæde facta, cum id neglexissent, sibi quod fuerat conandum, atque omni ratione efficiendum, ut perterritos insequerentur Subalpinos, minus expedito usi consilio in veteribus illorum castris confederunt, partitque sunt inter se, qui Forum Fulvii, qui Alexandriam oppugnarent. Philippus opportuno, neque infrequenti loco, qui locus est in agro Casalensi, & appellatur Servator, prætorium constituerat. Equitatus fermè omnis Gallicus, Hispanus, & Neapolitanus erat ad Augustam Batienorum secundum Padum, quò commodius

L

dius

diùs aquaretur, & per pontem missus in oppositum Laumellinum agrum pabulum conveheret faciliùs, hostes rapinis excursionibusque prohiberet. His rebus, atque inanibus ex victoriâ gratulationibus, & arcis Alexandrinæ, quæ nunquam oppugnaretur, munitionibus perspiciendis xi. dies tribuuntur. Tandem delectus, qui oppugnaret Alexandriam Caravacalius legatus, urbem oppugnare primùm instituit: quæ quidem Tanaro ab arce flumine dividitur, lapideoque rursus ponte adjungitur. Latissima item fossa, muroque cingitur non mediocrem in altitudinem elato, cujus ingens est crassitudo, eaque firmitas, ut facilè ictum repellat telorum. Sunt etiam paribus excitatæ spatiis turres opere vetusto, ut, commutatâ urbium oppugnandarum ratione, nunc quidem
magis

magis ad speciem, quàm ad defensionem valeant. Unum tamen est projectum e muro propugnaculum, propter ipsum Tanarum, quâ parte urbs in occidentem spectat, atque hujus summa esse propugnaculi opportunitas videbatur posse ad arcem tormentis concutiendam, si oppugnare illam nostri, quàm infelici circumvallare consilio maluissent. Arx est probè munita, ædificataque ex descriptione Vobanii Galli militaris Architecti, præclarâ hominis disciplinâ, & famâ. Ignatius Isnardius Marchio Carallien-
 sis arci urbique præerat cum iii. Subalpinorum millibus, quorum pars arcem, pars urbem tuebatur; eratque exiguus sane pro ambitu mœnium urbis numerus defensorum. Hanc rem cum legatus animadvertisset, non inutilem ad capiendum con-

84 DE BELLO ITALICO,
filium existimavit. Itaque pluribus ir-
rumpere locis simulabat, & murum
ascendere ab eâ maximè parte velle
videbatur, quâ propugnaculum esse
diximus. Subalpini præmetuentes loco,
magno concursu eò contendunt, ja-
culisque, & adactis ex propugnaculo
telis deturbare subeuntes conantur,
cæteris muri partibus necessario pro-
pter militum paucitatem neglectis.
Interim nostri hâc usi occasione, non
longè a portâ, quæ Genuensis dici-
tur, aggerem extruunt, omniaque
prius sunt opera perfectâ, tormenta-
que ad oppidum acta xx., quàm
perfici opera illi sentirent, aut pro-
hibere possent. Alexandrini pro ve-
tere clientelâ Hispanis esse dicebantur
amicissimi. Itaque sive studio par-
tium, sive quòd vereri se dicerent,
ne per vim expugnatum diriperetur
oppidum,

oppidum, omnes certe palam de deditione loquebantur. Contra Subalpinis studium erat, & virtus ad propugnandum acerrima, neque ulla, tam paucis militibus, diurni, nocturnique temporis ad laborem pars intermittebatur. Tertio demum oppugnationis die circumfunduntur nocte nostri ab eâ etiam parte, quæ ad Tanari, & Bormiæ confluentem vergit, oppidumque ex adscensu tentare videntur; eodemque tempore ab alterâ item parte, quâ nostra erant opera exstructa, complura tormentis tela conjiciuntur. Corruunt urbis tecta nonnulla. Fremunt oppidani. Ipsi confecti lassitudine, ac vigiliâ milites jam non sustinent. Auget nox metum, graviusque ex tenebris, metuque periculum æstimatur turbarum. Quibus rebus permotus Isnardius, simul

86 DE BELLO ITALICO ,
mul veritus , ne inter tumultum cap-
tæ urbis , nocturnique temporis li-
centiam ipse intercluderetur a nostris,
qui , si irrumperent , pontem occu-
paturi videbantur ; subito in arcem
cum suis confugit , pontemque rescidi-
dit . Quo factò Alexandrini Borbo-
nios primâ luce accersunt , oppidoque
recipiunt .

De arce non oppugnandâ deli-
beratum jam erat apud Philippum ,
& , quanquam Hispani , & Genuen-
ses non obscurè dissentire viderentur ,
decretum tamen erat , ut obsideretur .
Cur enim contrucidari milites ? cur
fieri paterentur operum sumptus in-
gentes ? cur denique arcem tantâ ja-
cturâ oppugnarent ? quæ necessariam
circumvallata deditionem subiret , &
sequeretur ultrò , brevique fortunam
reliqui belli ? His rationibus , atque
aliis,

aliis, quas memoriæ prodere non satis causæ putamus, pervicerant in concilio duces nonnulli, ut, neglectâ oppugnatione, circumfederetur arx; atque ita loquebantur, quasi certi essent armorum exitus, neque ulla commutatio rerum accidere posset. Postea verò, conversis rebus, cognitum serò est, rejecto fortiore, consilium valuisse minus salutare, expectatâque obsessionis tarditate, esse arcem amissam, quæ permagni erat ad Italicum bellum momenti, & quæ expugnari facile tunc a Borboniis poterat, si tantum ipsis consilii fuisset, quantum erat virium. Sed opportunis locis præsidia sunt posita, factaque est arcis circummunitio arctior, & Vielmus Lessius cum Ligusticâ legione, cohortibusque aliis de omni exercitu relictus, qui toti negotio præ-

88 DE BELLO ITALICO ,
præflet , commeatusque in arcem
comportari prohiberet .

Instituta interim ad Forum Fulvii oppugnatio anni tempore adverso impendebatur . Id erat oppidum in ripâ positum Padi , paulò editiore naturâ loco , arce tenui , atque opere ipsum oppidum partim vetusto , minusque firmo , partim recenti munitum ; sic tamen , ut , quâ sunt Casale versus recentes intermissæ munitiones , ipsâ tumuli acclivitate oppidum defendatur . Tunc autem major erat ex coortis imbribus oppugnandi difficultas . Abierat enim jam egregia illa cœli tempestas , quæ Borboniorum cœptis incredibili felicitate tamdiu obsecundare posse videbatur , si per duces quosdam consultò , ut videbatur , bellum trahentes fortunæ uti beneficio licuisset ; & fluvii , qui fre-

frequentissimi sunt in eâ regione, commoti assiduis tempestatibus admodum creverant, magnaue erat omnibus locis, atque itineribus facta labes, atque proluvies, adeo ut nisi ægerrimè supportari tormenta, & contineri in opere milites non possent, ipsa denique, aggere dilapso, opera non consisterent. Tamen administrante Aramburo legato, qui diligentiam in expugnando oppido adhiberet, difficultates superaverat pertinax militum labor, erantque opera perfecta, tormenta constituta, jamque pars murorum telis concussa procumbebat: cum repente Subalpini, qui præsidio erant oppido, eruptionem faciunt, sub occasumque solis ad nostra opera accedunt. Nostri, cum alius langueret a quotidiano labore, alius in opere versaretur incautiùs,

M

tiùs,

tiùs, re novâ perturbati initium fugæ faciebant; hoc magis, quod & præfenti hostium, qui intolerantiùs succedebant, & longinquo muralium tormentorum malo infestabantur. Ibi tum Hispanorum Prætorianorum Centurio propter rei militaris flagitium irâ flagrans, confosso milite, qui terga vertebat, reliquos quosque acerbioribus verbis interrogans, solerentne prætoriani milites fugere, inclinantes restituit; & Varennensis eodem tempore legionis de exercitu Genuensis, itemque Virtianæ legionis Pyrochitrophori, Belgæque Prætoriani inter se cohortati, ne, integros quos superavissent, victos extimescerent, cuneo factò, ruunt in hostes, eosque, multis vulneratis, atque interceptis, in oppidum repellunt. At illi, ubi nostris resectis operibus, & diligenti-

gen-

gentiori septis custodiâ, non defensionî jam, non eruptioni locum esse intellexerunt, atque aucto tormentorum numero, vehementiùs labefactari murum, percellique, ac discindi propugnacula viderunt, simul veriti sunt, ne, factò a nostris non longe ab oppido in Pado ponte, navibusque aliquot onerariis depressis, subsidiù ipsi, & com meatibus intercluderentur, consilium ceperunt ex oppido noctu profugere. Itaque postero die diffractis tormentis omnibus, quæ erant in oppido, & projecto omni com meatuum genere, ne cui Borboniis usui esset, cum in arcem confugere simulassent, ut ipsis consilium clam esset oppidanis, accensis aliquot in muro ad speciem funalibus, eâ portâ, quæ est ad Padum, sese multâ de nocte foras proripiunt, subitoque uni-

92 DE BELLO ITALICO ,
versi scaphis excepti refugiunt , per-
que Laumellinum agrum ad suos mi-
rabili silentio evadunt incolumes . Ce-
leritas tanta fuit illorum , nostrorum-
que tam remissus , ac negligens in
explorandis hostium consiliis animus ,
ut , cum primo diluculo eorum pro-
fectio voce manuque ab oppidanis
ex muro significaretur , insidias nostri
vererentur , neque prius profectos
crederent , quàm intromissi vacuum of-
fenderunt urbem a defensoribus , &
Subalpinorum admirati necessariò cal-
liditatem irrifui se fuisse perdoluerunt .
Forosulviensis hic fuit oppugnationis
exitus .

Philippus , his rebus gestis , Oc-
cimianum proficiscitur , pauloque post
Casale venit . Subalpinorum cohortes
xx. quæ cum dcccc. circiter equiti-
bus ab Rege Sardiniae relictæ in spe-
culis

culis prope Casale constitierant, jam cum esset ad portas primum Philippi agmen, aliâ ex parte oppidi sese propterantes ejiciunt, flumenque transgressi ad reliquos suos advolant, qui castra antea jam a Casali Tridinum transtulerant.

Mons, qui Ferratus dicitur, unius fere diei longe ab alpibus spatium disjunctus leniter ex æquatâ planitie assurgere incipit, tum collibus, vallibusque distinctus amœnissimis, duobus dextrâ, sinistrâque Tanaro, Padoque fluminibus alluitur, ad ipforumque fluminum confluentem desinit. Hujus est montis regio optima, & fertilis, & regionis princeps urbs est Casale propter ipsum sita Padum, habuitque quondam, ut illa tempora ferebant, arcem munitissimam, quæ patrum nostrorum memoriâ expugnata

94 DE BELLO ITALICO,
gnata a Gallis, & everſa eſt. Una
tum erat virtus Præfecti, maxima lo-
ci deſenſio: nam Rocceſius Hiber-
nicus præſtantis animi vir, nullâ pe-
riculi denunciatione permotus, cum
dc. militibus victori exercitui oppo-
nere ſeſe non dubitavit. At Galli
clati ſpe celeris, ut ipſi arbitrabantur,
victoriæ, & fortasſe majorum ſuorum
eodem in loco virtute nimium fero-
ces, eam ſibi arcem oppugnandam
depoſcunt. At verò ſive cunctationis
tædio, cujus gens eſt intolerantiſſima,
ſive quòd, non ſatis perſpecto arcis
ſitu, primo illam impetu expugnari
ſine tormentis poſſe temerè crederent,
magno certè cum detrimento repulſi
ſunt. Itaque morari neceſſariò, ex-
pectareque coguntur, dum tormenta
adducantur, quorum erat ſubvectio
duriffima propter anni, ut diximus,
tem-

tempus, viâque omnes alto, tenaci-
que luto corruptas.

Interim Gagius Padi, Tanari-
que pontes, Ticinique fluminis ripas
certis obtineri stationibus jusserat, ne-
quâ proruere hostes, & circumvenire
a tergo nostros possent: eodem etiam
tempore & erat ad Hastam occupan-
dam Pompejam Gramondius Gallo-
rum legatus profectus, & ipse Ga-
gus Ticinum, Parmamque cohortes,
alasque identidem submittebat, quæ
Vieüllæi, & Castellarensis exercitus
augerent. Quarum rerum expectatio-
ne variâ angebantur hostes, neque
certum invenire poterant, progredi ne
Philippus longiùs, an regredi mallet,
diversique rapiebantur. Rex enim
Sardinæ, Hastâ a nostris Pompejâ
occupatâ, omne ad se bellum trans-
ferri, ipsamque imperii sui sedem
Augu-

Augustam peti Taurinorum arbitrabatur. Austriaci autem, tantum Ticini, Parmæque copiarum contrahi cum viderent, Mediolano, Mantuæque timebant: & cum vellet uterque sibi consulere, neque alter sine altero posset, non admodum conveniebat inter eos, quid agerent, & quam belli rationem potissimum insisterent. Neque præterea vacabant a bello aspera Alpium culmina, cogebaturque Sardiniae Rex, in tantâ omnium rerum difficultate, eò etiam copiarum, & cogitationis suæ partem derivare. Nam quanquam Sardiniae Regis legatus Leutronius, ob defensum superiore anno Cuneum, summæ homo virtutis habitus, & fidei ab eâ parte non cessaret, tamen Lautrecchius de exercitu Gallico legatus D. Columbani Fanum ceperat, quod Ocelo imminet,

net, ipsumque expugnare Ocelum cum cohortibus xii. conabatur: & Mirapiscensem Gallorum item legatum, qui Ligusticam oram asservabat eam, quæ vergit ad occidentem solem, Cebam in maritimis alpibus ut tandem oppugnaret, Genuenses hortabantur, rectèque monebant; quòd, Cebâ receptâ, propter loci opportunitatem, & levi incolarum, qui ferocissimi homines sunt, & Subalpinis infestissimi, præsidio ipsa protegatur ab hostibus ora, & Galliæ Narbonensis commeatus maximè ad bellum necessarii facilè explicabantur. Sed longè esse alia Mirapiscensi mens videbatur. Dum verò Genuensibus Galli imperitiam bellandi, Gallis contra Genuenses incuriam objectant agendi, interque se de belli ratione disputant, belli tempus abit. Ocelum

N

lum

98 DE BELLO ITALICO ,
lum certè Leutronii virtus , Cebam
Mirapiscensis indiligentia defendit , &
avertit utrosque demum a bello ge-
rendo , quæ suberat hyems iis in lo-
cis paulò maturior , & Regi Sardi-
niæ peropportuna , quem adversus
Borbonios , sæviente hyeme , ipsa per
se altitudo Alpium , itinerum diffi-
cultas , frigorum , niviumque imma-
nitas , & vis tutaretur . Ita Oceli ,
Cebæque arcium oppugnationes , ma-
ximæ in maritimis , Cortiisque Alpi-
bus opportunitatis , dilatæ toties fla-
gitiosis hominum consiliis , ad extre-
mum anni tempore adverso dimissæ
sunt .

At Casalensis arx tormentis Der-
tonâ tandem advectis , constitutisque ,
atque aliquot ollis immixtis incendiariis
ad deditionem compellitur . Dediti-
tios Philippus productos omnes qui
gre-

gregarii erant milites, neque apud se sacramentum dixerant, Dertonam ad opus in arce faciundum mittit, reliquos acceptâ fide adversus se, suosque socios arma non laturos, dimittit incolumès. Roccæsum verò Præfectum summoperè collaudat, quòd strenuè arcem defenderit, & proficiscentem in Britanniam, ut esset in Caroli Stuartii exercitu miles voluntarius, non vulgari commendatione prosequitur, quæ fortem ejus, magnumque in Casalensi oppugnatione perspectum animum significaret.

Jam hyems aderat summa, & Brignolius-Salius Genuensi exercitui præpositus Genuam cogitabat, cui discedenti præclarum ipse Philippus consilii, magnitudinis animi, summi denique in patriam amoris testimonium dedit. Copiæ Genuenses, Li-

100 DE BELLO ITALICO,
gusticâ legione ad obsidionem arcis
Alexandrinæ relictâ, nonnullisque co-
hortibus Dertonæ, Placentiæque col-
locatis, reliquæ cum Escerio castro-
rum præfecto in Ligustica ora ad fi-
nes Gallix Narbonensis hyemare ju-
bentur. Cafali sua Malibojus hyberna
constituerat. Hastam Pompejam, ex-
pugnatâ jam a Gallis arce, cum x.
cohortibus Montalius legatus Gallo-
rum tenebat. Philippus cum reliquo
exercitu, Gagioque in Galliam Cis-
alpinam regrediebatur. Erat de iti-
nere ejus, ut hostibus diutius celare-
tur, incerta edita in vulgus fama.
Aliter enim, ac ipse de Regis Phi-
lippi Patris sententiâ, atque auctori-
tate constituerat, Placentiam profici-
sci dicebatur; quem vulgi rumorem
illa multum res adjuvabat, quod eò
exercitus pars properare in hyberna
vide-

videbatur. Ille tridui, viam progressus, ad Castrum novum ad Iriam amnem consistere cogitur, imbris coortis; quorum tanta erat vis, adeoque itinera inter ut ne rupta, lentè quidem, ac paulatim procedere liceret. Summas flumina ripas superaverant, pontesque interruperant omnes, & restagnaverant latè loca, eratque miserabilis sanne, ac fœdus eluvionum respectus cum arma, viri, equi, jumenta, commeatus passim hæsitarent in luto, atque haud procul abesset, quin aquis obruerentur. Victis difficultatibus, cum Ticinum, quò cohortes, alasque aliquot præmissas a Gagio fuisse diximus, copiæ tandem omnes convenissent, & quæ tempestatibus in itinere detentæ fuerant, & quæ Placentiam ire simulaverant; ipse post paulò Philippus eundem pervenit. Inde
Mar-

102 DE BELLO ITALICO ,
Marchione Campofanctensi , qui ex
vulnere in Dertonensi oppugnatione
accepto convaluerat , cum equitibus
dc. & Pyrochitrophoris mille Medio-
lanum præmisso , qui adventum suum
nunciaret , & caveret ab Austriacis
arcem obtinentibus , Ticino ipse di-
gressus Maxentiam venit . Quò cum
venisset , præsto ei fuerunt Senatus,
Populique Mediolanensis legati publi-
cè missi , qui civitatem in ejus pote-
state dicerent esse , non studio par-
tium properantes , aut subitâ erga
Philippum benevolentia , sed tradito
more in cujuscumque Principis ver-
ba jurandi , qui propiùs urbem Me-
diolanum xx. passuum millia exer-
citum admoverit . Ille ad xiii. kal.
Jan. ipso Regis Philippi Patris natali
die , Mediolanum equo invehitur mi-
rabili celebritate , ac plausu . Nam
& co-

& comitabantur Hominem Dux Mutinensium, Gagiufque, ac Genuensium legatus Dominicus Pallavicinus, multique præterea Duces copiarum, & obviam ei prodierat Senatus universus: effusumque vulgus præteritæ jam dominationis oblitum, & futuræ improvidum exultabat Philippi juventâ, novitate apparatus, & studiis inanibus. Nulla etiam fuit regionis illius, & vicinitatis paulò notior civitas, quin partem Senatus ad Philippum miserit gratulatum, oratumque, ut in fidem, & clientelam reciperetur.

Hæc dum apud Borbonios geruntur, Liçtestenius, quem in Lobcoviczii locum Austriaci in Italiâ exercitus imperatorem successisse libro superiore demonstravimus, sua in castra pervénit. Quæ cum essent castra

104 DE BELLO ITALICO,
stra inter flumina duo, Agoniam;
& Sessitem, iisdem ipse quoque ne-
cessariò alluvionum, atque imbrium
incommodis distinebatur, magnâque
erat difficultate affectus, quâ ratione
Ticinum amnem transiret. Sed de-
cedentibus paululum aquis, & quòd
Philippum omnibus fere copiis Me-
diolanum contendisse audierat, vaca-
re a custodibus ripas existimans ad-
versas, ad amnem Ticinum accessit.
Secus autem, atque ipse crediderat,
easdem diligentissimè a Vievillæo ri-
pas custoditas cum cognovisset, pri-
mùm, converso itinere, Sextum ve-
nit, quo in loco Ticinus amni ex
Verbano lacu erumpit; deinde eo
etiam transiectu prohibitus, quòd
omnia nostri loca præoccupaverant,
mutato rursus itinere, castra ad Ole-
gium, opportuno, atque edito loco,
com-

communit : ubi verò ab Hispanis, qui Mediolanum, itemque a Gallis, qui Montemferratum tenebant, urgeri se posse a fronte, atque a tergo videt, relictis centuriis, turmisque aliquot ad Olegium, qui Ticini fluminis ripas asservarent, Tridinum ipse demum se recepit, ut ibi, communicatis cum Rege Sardiniae consiliis, de totâ belli ratione consideratius deliberaret.

At Gagius Mediolano profectus cum xx. hominum millibus ad amnem Ticinum pervenerat, pontemque e regione Olegii efficere se velle simulaverat. Dum autem Austriaci magno concursu eò contendunt, dum illum ponte, transituque ut prohibeant, aggerem extruere, tormenta collocare, ripas denique communire festinant, ipse magnam equitum par-

O

tem,

tem, qui suos in equos singuli singulos pedites imponent, occultè, celeriterque progredi jubet, præfatisque eorum, quid fieri velit, ostendit. Hi, cum ad locum pervenis-
sent, qui Gula sicca appellatur, vado reperto, equites, peditesque ita, uti erat a Gagio præceptum, flumen transeunt, raptimque pontem efficiunt, munitionemque ad capita pontis instituunt. Quâ re nunciâtâ Gagus extemplò movet, reliquumque eodem ponte transducit exercitum. Transductum in duas partes distribuit, & partem Olegii subsistere jubet, partem ita collocat, ut Verbano lacu, Ticinoque amne hostes intercludantur. Decepti Austriaci simulatione pontis, subitoque equitum, peditumque nostrorum transitu perturbati statim profugiant, Novariamque

que continenti impetu petunt. Gaggius, longius a Ticino amne submotis hostibus, atque expeditis com meatibus, Mediolanum revertitur.

Interim Coraphæus præfectus castrorum Regis Neapolis, & trib. mil. legionis Macedonicæ a Castellarenfi legato missus cum centuriis aliquot Pyrochitrophorûm, & equitibus ccc. tormentisque castrensibus vi. Guardistallum Duci Gonsagæ, qui principatum ibi obtinebat, datâ fide, nihil se oppidanis nociturum, occupat; eoque occupato, & communito, Brixelloque item, & Rubierâ castellis in potestatem redactis, nullâ interpositâ morâ, Regium Lepidi proficiscitur, ejusque civitatis imperium Duci Mutinensium restituit. Quo facto, præsidia, custodiasque ad ripas

108 DE BELLO ITALICO,
Gabelli fluminis disponere, ad ipsas-
que Mutinæ portas provolare cœpit.
At Pallavicinus, qui Reginæ Ungar-
iæ jussu Mantuæ præerat, summæ
homo in imperio severitatis, ac dili-
gentiæ, cognitis his rebus, copias
statim suas contrahit, atque auget.
Subsidia Mirandulam, subsidia item
in Mutinensem arcem submittit. Fru-
mentum omne, pabulumque ab dex-
terâ Padi parte quoquoversus Man-
tuam ad se ferri jubet. Gravif-
simas iis, qui non paruerint, pœ-
nas constituit, hoc consilio, ut,
si forte Borbonii arces oppugnare
illas instituissent, quæ opinio per-
crebuerat, ipsæ essent arces para-
tiores, nostri autem inopiâ rerum
necessariarum, durissimoque anni tem-
pore discedere ab oppugnatione coge-
rentur,

Erant

Erant interea Mediolani plena lætitiâ, & gratulatione omnia eorum, qui Philippi, novorumque hospitem adventu gaudere, & eorum, qui ex tantis rebus gestis finem respicere periculorum videbantur. Erat anni tempus a bellicis laboribus remotissimum: Urbs fertilis, & copiosa, ipsi Mediolanenses benigni homines, & perhospitales, ut his omnibus rebus invitati Borbonii, quasi in perpetuum vicissent, neque ulli iam subessent hostes, facile curam omnem, & diligentiam remitterent.

At non languebat Sardinia Rex, neque, tantis acceptis incommodis, deserebat se; delectus habebat, renovabat bellum: atque interdum, dejectum se imperii parte maximâ, & fructuosissimâ cum videret sine exercitu, sine comœatu, sine sociorum auxiliis,
quos

110 DE BELLO ITALICO ,
quos propria bella , propriæque calamitates premerent , illud cogitabat , si posset consilio vincere , quos superare armis non poterat . Proinde Gallos potissimum respiciebat , qui Italiam ad se minus pertinere arbitrabantur , sperans , illos aut tollerabili aliquâ conditione sibi adjungere , aut ab Hispanis , qui dissimulissimo sunt ingenio , avertere , aut certè tractandis conditionibus serere inter concordes causam suspicionum , atque inimicitarum . Et iisdem fortè diebus peropportunè ceciderat , ut inter Regem Borussiarum , & Reginam Ungariæ pax conciliaretur . Itaque unum illud esse tempus existimans de pace agendi , dum victi sperare Austriaci , sublato in Germaniâ bello teterrimo , & defectione Regis potentissimi , timere Borbonii victores inciperent , dat ejusmodi

modi ad Regem Galliæ literas: Sese quidem defendendi imperii sui causâ, non lædendi alterius ad arma descendisse: factum esse niniâ Hispanorum cupiditate, atque obsequentia Gallorum, ut bello Italia omnis ardeat gravi, & calamitoso: quo bello intelligere se, quantam jam ipse rerum suarum jacturam fecerit, & videre etiam, quantum sit citò discrimen aditurus omnium reliquarum; nihilominus tamen, nisi Galliæ Rege auctore, atque agente quamprimum ab armis discedatur, eo se esse animo, atque adeo obfirmato, ut ad extremum usque spiritum prius depugnet, quàm patiatur dominari in Italiâ Philippum: regnante enim Neapoli, atque in locupletissimis provinciis Carolo, si Frater ejus Philippus Galliam Cisalpinam teneat, quam sibi, quam Libe-

112 DE BELLO ITALICO,
Liberis suis spem reliquam futuram,
aut regnandi, aut omnino quiescen-
di? Cum hæc ita sint, tamen, ut
exploratum sit omnibus, & quietem
se ab initio spectasse, & nihil bello,
quàm securitatem quærere, pacem,
quæ conditionibus sit non iniquis
constituta, sese non repudiaturum,
neque recusaturum, quominus Philip-
pus in Italiâ sedem, regnumque col-
locet, si modo ex æquo, bonoque
ita opes quoque suæ augeantur, ut
non semper sibi sit a potentiore fi-
nitimo timendum. Acceptas Rex Gal-
liæ literas cum Argenfonio commu-
nicat, qui cum a bello, ut dixi-
mus, Italico valde abhorreret, ma-
gnopere auctor fuit Regi ut obla-
tam conciliandæ pacis occasionem ar-
riperet, neve quid Hispani cuperent,
sed quid sua postularent tempora,
cogi-

cogitaret : illos qui Italiam omnem concupierint , nunquam fore æquâ parte contentos , nunquam quieturos : Ipsum , exhausto ærario , atque attritis viribus provinciarum , debere aliquando sibi suisque consulere ; neque tantum gloriæ , atque utilitatis quæsitum , paucis expugnatis in Belgio arcibus , & nonnullis in Italiâ castellis receptis , quantum esse factis in Occitaniâ conjurationibus religionis calumniâ , Britannicoque in novâ Galliâ promontorio amisso , periculi , ac detrimenti importarum . Afflictos hostes non perditos exurgere jam , factâque cum Rege Borussiæ pace , properare in Italiam infestis signis Germanicas legiones , quarum vim , atque robur addubitandum quidem esse , num Hispani scenis , ludisque Mediolani marcentes sustinere

P

queant

114 DE BELLO ITALICO,
queant. Quibus rebus cum Regem
commoveri Argenfonius vidéret, libe-
riùs jam suadere, atque in extremâ
oratione suâ monere illum cœpit,
tantam rem non esse cuiquam com-
mittendam, ne iis quidem, quibus-
cum maximis de rebus communicare
consueverit: jactatam enim multorum
sermonibus, atque consiliis efferri fa-
cilis, quàm explicari posse. Dat
uni Argenfonio negotium Rex; at-
que ille statim Camposium, qui Re-
gis erat apud Genevensem Civitatem
legatus, dissimulatâ itineris causâ,
propiùs Augustam Taurinorum in
villam quandam accedere jubet, eò-
demque Sardinix Rex hominem e
suis certum mittit. Cum Gallus pa-
cem expeteret, bellum Sardinensis
formidaret, facilè inter utrumque
conditiones convenére, quarum con-
ditio-

ditionum hanc fuisse summam satis constat. Haberet Philippus Hispani Regis F. Dertanam, Parmam, Placentiam, Cremonam; ejusque imperii fines essent amnes Iria, Abdua, Ollius, usque quò amnes hi in Padum influunt, atque ad confluentem usque Abduæ Padus ipse: Sardinia Regi Mediolanensis provincia reliqua, ipsaque urbs adjungeretur Mediolanum: nullum illi in Finarium jus, nulla unquam esset auctoritas: Oneliensis tractus omnis, itemque Serravallis arx, ager, oppidum Genuensium essent: daret Rex Gallia, daret Rex Sardinia fidem, impetraturos sese a Cæsare Genuensibus summi earum regionum imperii jus, quas regiones in vallibus Iria, Macraeque fluminum, ex Cæsariano quodam jure, & beneficio Dynastæ posside-

416 DE BELLO ITALICO,
ient: Dux Mutinensium restitueretur
in integrum, eique præterea pars daretur
agri Mantuani, quæ Mutinensi
provincia finitima est, & pertinet ad
Padum; & item ad eum, morte Ducis
Gonsagæ, Guardistallensium regio
perveniret: Invitarentur Veneti in
societatem oblatâ Mantuâ; si forte
grandi, atque opportuno præmio excitari
possent: Hetruria a Francisco
Lotharingio, qui acceptâ nuper Imperatoriâ
in Germania dignitate tenebatur, ad
Carolus fratrem transferretur. His
constitutis rebus, fœdus fieret inter
Italiæ Principes sanctum, æternum;
quo ex fœdere, communibus consiliis,
armis Mediolanensis arx, Forumque
Jutuntorum, Mantua denique expugnaretur,
& quæ cujusque Principis pars ex fœdere
futura esset, ei statim assignaretur:

retur: Omnis ita demum ex Italiâ Transalpinorum dominatus in perpetuum tolleretur. Erant conditiones Hispanis pro re natâ non incommodæ, atque Italiæ potissimum perutiles, cui tandem suos agnoscere Principes, atque ab infinito exterarum nationum metu respirare aliquando contingebat, magnumque meritò sapientis consilii sui fructum Sardinia Rex tulisset: sed Hispanorum, si vera tacere nolumus, cupiditas tanto obstitit bono, fatumque nescio quod Italici, atque Hispanici ipsi infensum, vertit ad extremum omnia. Nam, cum Sardinia Regis mandata in Hispaniam perferenda curasset Rex Gallia, eaque sibi literis suâ manu scriptis non aliena ab æquitate videri ostendisset, fremere Hispania Rex, atque indignari cœpit; iis conditionibus commodiùs

118 DE BELLO ITALICO,
multò Sardiniae Regi, qui Borboniis
partibus adversissimus sit, quàm Phi-
lippo consuli Borboniorum Regum
Filio, Fratri, Genero. Itaque, summa
adhibitâ celeritate, Ofsensum Ducem
excurrere in Galliam jubet, qui Re-
gem ab intempestivâ pace deterreat;
in quâ si cum perstare videat, tum
Hispanos non libenti quidem animo
ad otium, & concordiam, sed de-
scensuros tamen, suamque victoriam
Gallorum amicitiae condonatu-
ros dicat, sed ita, ut provinciis Philippi
ex fœdere attribuendis Laudis Pom-
pejæ, atque etiam insuper Alexan-
driæ, Montisque ferrati oppida, agri-
que accedant. Quæ Hispanorum re-
sponsa cum magnam pacis desperatio-
nem afferrent, veritus est Sardiniae
Rex, ne diutius agitata res Austria-
cis tandem suboleret, ipseque pro-
pte-

pterea ab iis relinqueretur, quos relinquare moliebatur. Itaque, dimissâ statim pace, cum intelligeret, non defore sibi Germanorum auxilia, qui in Italiam descendere cum legionibus, jamque appropinquare dicebantur, suspicatus fore id, quod accidit, ut ab Argenfonio certior per literas factus de pacis conditionibus Malibojus minùs diligentèr de bello cogitaret, Leutronium, xx. subito contractis cohortibus, ad recipiendam Hastam Pompejam proficisci jubet. Leutronius, primo impetu, superato ex itinere Tanari ponte, eâ celeritate progressus est, ut adventus sui famam pene præcurreret. Perterritus Montalius, qui Hastæ Pompejæ cum x., ut diximus, cohortibus Gallicis præerat, nuncios ad Malibojum mittit alios, atque alios, qui petant, atque

120 DE BELLO ITALICO,
atque orent, ut sibi celeriter subve-
niat: sese hostium, qui tanto supe-
riores numero sint, sustinere impetum
non posse. Malibojus ad hæc unum
modò respondit: Nihil esse a Subal-
pinis hostile metuendum; ipsos de
compositione agere, atque ad otium
vergere universos; neque interim ul-
lum Montalio subsidium mittit. Quod
nobis quidem nullâ ratione factum a
Malibojo videtur, propterea quòd,
quocumque esset animo Sardiniaæ Rex,
defendenda fuerat arx, neque tam
incertis rebus committendum, ut
certum in periculum non minima
exercitus pars veniret. Montalius ab
hostibus circumventus, qui tormenta
etiam ad oppugnationem necessaria
raptim advexerant, tribusque locis
jam collocaverant, simul diffusus pau-
citati militum suorum, & de subsi-
diis

diis nequicquam efflagitatis desperans, portas aperuit, abjectisque armis se, atque oppidum Leutronio dedit. Malibojus captum prius oppidum sensit, quàm subsidio posset, aut vellet accurrere, quod erat tamen, deductis Casali, Monte-calvoque præfidiis, facere conatus. At Hispanis tantus incidit terror, quòd, omnia hæc cum non sine consilio facta esse sibi persuasissent, hostes timebant, fociis diffidebant, ut, relictâ Alexandrinæ arcis obsidione, quæ fame jam coacta extremâ, haud procul aberat a deditione, pedem confestim referre cœperint, eorumque receptus, projectis farcinis, atque impedimentis, consimilis fugæ videretur. Quo facto, tam paucis diebus sese fortuna inclinavit, ut cohortium Gallicarum deditio ad Hastam Pompejam Bourbonio-

122 DE BELL. ITAL. LIB. II.

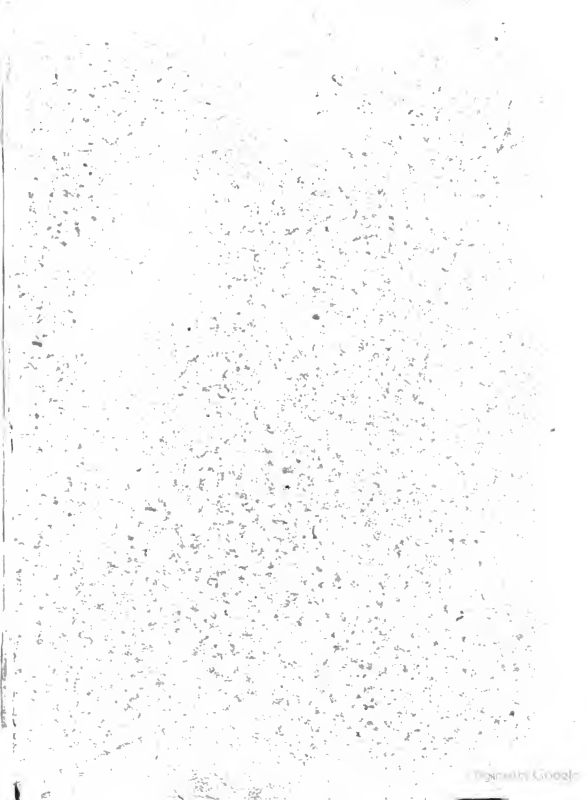
boniorum in Italiâ felicitati finem
attulisse videatur, eademque initium
insequentium calamitatum.

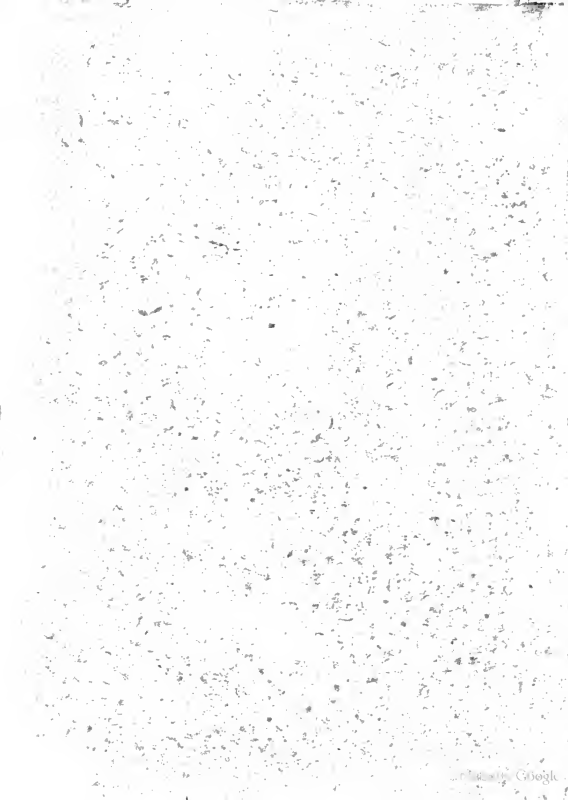
F I N I S .

A011472739

BIBLIO
VITE

L